

Hukuki Denetim Aracı Olarak STK'lar

Uğur Osman ZİNCİR

GİRİŞ

Ülkemizde sivil toplum kuruluşları 17 Ağustos 1999 depreminden sonra etkinlik kazanan ve asıl işlevine dönen bir evrim geçirmektedir. Bu kavram aslında dünyada yeni olması bir yana ülkemizde hala tartışılır bir vaziyettedir.

Bu çalışmada sivil toplumun öncelikle kelime olarak nereden geldiği ve anlamının ne olduğu üzerine durulmuştur. Çünkü kavram kargaşası devam ederken bu çalışmanın da kısa bir açıklama ile başlaması elzemdir. Çalışma özellikle sivil toplumun ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği üzerine temellendirilmiştir. “*Sivil Toplumun Kısa Tarihçesi*” başlığı altında sivil toplumun ne olduğunu anlatan ve bu anlamdan yola çıkarak tarihini ve asıl misyonunu açıklayan bu çalışmada klasik anlayışa da yer verilmiş ancak, gerek metin içerisinde gerekse dipnotlardaki eleştirilerle sivil toplum kavramının hak arama ile özdeş olduğuna vurgu yapılmıştır. Zaten çalışmanın asıl amacı da bu olmakla birlikte, sivil topluma hak aramakla kalmayıp onu bir adım öteye taşımak ve hukuki denetim misyonunu da yüklemektir.

“*Sivil Toplum Örgütlerinin Yönetime Katılımları ve Yönetime Etkileri*” başlığı altında demokrasiye katılım ve hukuki denetim yapma fonksiyonları incelenmiştir. Sivil toplum kavramı, bu başlık altında hareket etmesi halinde asıl görevini ewifa edecektir. Çünkü modern toplumlarda hukuki düzeni devlet otoritesi sağlamakla birlikte bu yetkisini asıl olarak erkler ayrılığı ile kullanmaktadır. Bu açıdan sivil toplum kavramı devletten ve yönetimden tamamen izole edilmiş harici bir kavram değildir. Fakat tabii ki bu devletsel bir kavram da değildir. Bu kavram devletsel ol-

mamakla devleti ve devletsel yapıları ve uygulamaları etkileyecek tarzdadır. Çünkü hak arama öncelikle devlet erkinden başlamak zorundadır. Doğal olarak bunun yanında özel alanda aynı refleksi göstermek zorundadır. İşte bu açıdan da sadece devlete karşı bir kavram olmadığı da bu çalışma içerisinde anlatılmıştır.

Sonuç olarak sivil toplumun özellikle ülkemizde hukukun yaygınlaşması ve hukuk devletinin sağlıklı işlemesi için “*Hukuki Dene-timci*” olmak görevi olduğu ve ilerleyen dönemlerde tüm alanlarda da bu tarz bir gelişmenin olması gerektiği ve olacağı kanısına varılmıştır.

SİVİL TOPLUMUN KISA TARİHÇESİ

Sivil toplum kavramının varlığı aslında devletin varlığına bağlanabilecek ve devletin var olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve zaman zaman da devlete karşı bir olgu olarak anlaşıla gelen bir durumdur. Bu kavram her ne kadar ünlü düşünürlerin “doğa durumu” dedikleri zamanda var olduğu sanılsa¹ da, ne bu zamanın yaşandığına dair bir delil getirilebilmiştir, ne de bunu yazanlar böyle bir dönemi yaşamışlardır. Ve ilginçtir ki bu kavramın terminoloji yapılanmasını çok sonra yaşayan

¹ Çünkü burada devletin var olmadığı bir dönemden bahsedilerek devletin var olması gerekçelendirilmektedir. Ve sivil toplum kavramı devlet dışı örgütler olarak anlaşıldığından bu kavramın ilk var olduğu zamanın doğa durumu olduğu haliyle düşünülebilir. Oysaki sivil toplum kavramı günümüz modern devletin oluşmasına bağlı olarak ve daha çok modern devletin ve iktidarın eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Bir şeyin eleştirilmesi sonralığı zorunlu kılar. Fakat düşünürlerin bahsettiği dönemdeki zamanda bu kavram devletin temelini meşrulaştırmak için kullanılmaktaydı.

ve bir devletin uyruğu olarak yaşamış düşüncüler yapmışlardır.

Devlet toplum ilişkisinin incelenmesi aynı zamanda otorite-özgürlük içerisinde sıkışan insanın ve insan topluluklarının nasıl sivilleşeceği söylemini de kapsar niteliktedir. İşte bu yüzden birçok fikrî akım aslında devleti inceleyen zorunlu olarak sivil toplumu da incelemelerine dâhil etmişlerdir. Tabii bu fikrî akımların sivil toplum anlayışı şu anki kullanımı ile aynı anlamda değildir. Çünkü ileride anlatacağımız üzere sivil toplum ve STK kavramı aslında Türkiye için 1980'ler ve sonrasında söylemidir ve temeli tarihsel materyalist söylemin açıkladığı gibi değildir.² Aksine bu kavram spontane bir şekilde vicdanları rahatsız eden bir durum için insanların bir araya gelişini ifade ettiğinden daha çok hümanizm düşünce akımının etkileri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonrasına tekabül eder.

Ayrıca şu an ki sivil toplum anlayışını daha çok liberal fikrî anlayışın içerisinde oluşan ve gelişen bir kavram olarak anlatılması da doğru olmayacaktır. Bu kavramın tam anlamı ile liberal fikrî anlayışı yansıtmadığı aşikâr iken aslında başka fikrî akımlardan yararlandığını ve kendine özgü bir anlayış tarzı yarattığını inkâr edemeyiz. Bu akımın günümüz anlamlarına geçmeden önce tarihteki boyutunun nasıl anlatıldığını ve daha sonra bu anlatım tarzının yanlışları ve kavramın yeni dönem bir kavram olması sebebiyle kısa tarihçesini anlatmak yerinde olacaktır.

1. Sivil Toplumun Klasik Tarihsel Anlatımı

Sivil toplumun varlığı, devletin varlığını gerektirdiğine göre, bilinen en eski devletlerde de bu kavramın bir şekilde varlığını kabul etmek gerekir. Eski devirlerde bilindiği üzere sivil toplum devlet ayrımı yapılmamış ancak sivil olanın devlet olduğundan bahsedilmiştir.

Zira Platon'a göre insan politika yapan hayvandır. Aslında buradaki politika yapmak

insanın bizim anladığımız tarzda siyaset meydanlarına çıkıp hamasi nutuklar atması değil, daha çok yönetime katılması anlamındadır. Yönetime ise oy verme yoluyla doğrudan katılmaktadır. Yani aslında kendileri oy vererek bir yönetim icra etmekte ve bundan dolayı da devletin bir parçası olmaktadır. İşte bu yüzden ki oy verenler tam ve özgür insan statüsünde görülmektedir. Yine bu yüzden yabancı ya da köle olarak polis sınırları içinde bulunmak siyasal toplumun karar mekanizmaları içerisinde yer alma hakkını vermemekteydi.³

Ancak "Aristo '*Politika*' adlı eserinde sivil toplum kavramını 'kononia politike' şeklinde kullanmıştır."⁴ Fakat bu kullanım tarzı bu günkü anlamda bir sivil toplum deyimini karşılamakla beraber Aristo bu kavramla hem devletin yani "Polis" in hem burada yaşayan toplumun tamamını ve de hukuksal anlamda insanların oluşturdukları toplulukları kastetmektedir (aile gibi).⁵

Aristo "kononia politike" kavramı ile "ciliatio", "comunitas" ve "societas civilis" terimlerini aslında aynı anlamlarda kullanmaktadır. Burada "societas civilis" terimi Kant'a kadar hem devlet hem toplum anlamında kullanılmıştır.⁶ Koinonia kavramı Antik Yunan'da aynı zamanda dayanışma ve yardım etme, dostluk kurma ve bir araya gelme an-

³ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 8. baskı, s. 2, 5.

⁴ İlyas Doğan, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleğinde Sivil Toplum*, s. 9.

⁵ Doğan, s. 9. Burada dikkat edilmesi gereken hususun bir aile için bu kavramın kullanılmış olmasındadır. Üstelik yurttaşın yani tam ve özgür insanın dahi devletin parçası olduğu bir devirde. Bu dönemde aile kavramı tam anlamıyla olmasa da hukuk kişiliği olan bir kurumdur. Aslında tüzel hukuk kişileri bu yüzden aile yapılanmasına benzerlik göstermektedirler. Zira birçok düşünür aileyi devletin temeli sayarken küçük devlet modeli olduğundan dem vurmuşlardır. Günümüz toplumlarında da bu modelin bir türevi olarak görülebilecek hukuk tüzel kişilikleri aracılığı ile sivil toplum kuruluşları hayat bulmakta ve faaliyette bulduklarını iddia etmektedirler. Oysaki sivil toplum kavramı kurumsallaşmayı reddeder tarzıdır. Çünkü kurumsallaşma hiyerarşi ve iktidar gerektirir. Bilakis sivil toplum ise iktidara ve hiyerarşiye karşı bir tutumu, onun dışında bir tutumu benimsemektedir. Çünkü bu kavramın içerisinde gönüllülük esastır, emir komuta zinciri değil.

⁶ Doğan, s. 10.

² Muharrem Balcı, *"Türkiye'de STK'ların Zaafırları ve Öneriler"*, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, Birikimler-II, s. 176.

lamlarında da kullanılmıştır. Politike koinonia kavramı da birlikte hareket etmeye yatkın örgütlenmeler için kullanılmıştır.⁷

Bir başka eski ve köklü devlet olan Romalılarda sivil toplum, Antik Yunan ve Roma düşüncesini kaynaştıran bir şekilde kullanılmaktaydı. Roma'da Aristo'dan yararlanan ve onun düşüncesini Roma genel düşüncesiyle birleştiren Çiçero, devleti hem vatandaşların oluşturduğu sade bir bütün hem de halkın sahip olduğu manevi kişilik olarak tanımlayarak aslında bir yerde sivil toplumu hukuken tanımayla adımlar atmaktaydı.⁸ Ama bu devletle sivil toplumu ayrı gördüğü anlamına asla gelmemekte ve fakat devleti oluşturan unsurların içerisine vatandaş (yani oy verme hakkına sahip kişi) dışındaki insanların ve toplulukların da devletin bir parçası olduğunun kabullenilmeye başladığı anlamına gelmekteydi.

Romalılarda societas kavramı belirli bir amaca ulaşmak için birbiriyle akdedilen sözleşme anlamında kullanılmaktayken, bu kavramla birlikte "status" terimi ilk kez Orta Çağ'da özgür kişiler arasındaki sıkı sosyal ilişkiler olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zira tarih içerisinde hatırlanacağı üzere "sosyal antlaşma" kuramından devletin varlığı meşru temellere oturtulmaktadır. Aslında bu görüş bu yönüyle daha önce bahsettiğimiz Antik Yunan'daki sivil toplum anlayışına benzerlik arz eder.⁹

Hıristiyanlık inancının gelmesiyle devletlerin kendi meşruiyetlerini temellendirmelerinde farklı bir kaynak kullanmalarına ve Antik Yunan ve Eski Roma'dan farklılıklar göstermelerine sebep olmuştur.¹⁰ Bununla birlikte aslında Antik Yunan ve Roma'daki salt devlet anlayışı bir dinin yayılması sebebiyle kırılmaya başladı. Zira bu dine inananlar arttıkça resmen kabul edilmesi de gerekli hale gelmek-

teydi.¹¹ Bu ise devletteki vatandaş ve halk ayırımının kaldırılmasına ilk etapta etkili olmasa da aslında devletin resmi dini haline gelmesiyle ve devletler meşruiyetlerini bu dinden almaya başlayınca etkili olmaya başlamıştır.¹²

Din temelli devletlerin kurulmasından sonra yönetime burjuvazi aday olmuştur ve bu günümüzde halen devam etmektedir. Çünkü burjuvazi eski halinden çıkmış bir vaziyettedir. Artık eskisi gibi büyük toprak parçalarına sahip olmak çok da karlı bir durum yaratmamaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte büyük insan kalabalıklarının oluşturduğu yerleşim yerleri ortaya çıktı ve bu yerleşim yerlerinde iş gücü daha bol ve haliyle daha ucuzdu. Ancak burjuvanın kente göçüşüne asıl sebep bu kentlerde ticari hayat daha canlı ve kârlı işlemekteydi. Zira tüccarlar doğudan getirdikleri ucuz malları burada çok fazla kârla satabiliyorlardı. Ancak burjuva bununla yetinemezdi zira bu kârlı durumu güvence altına almak için yönetime girmesi gerekmektedir.¹³ Daha

⁷ Doğan, s. 11.

⁸ Doğan, s. 12.

⁹ Gerçi sosyal antlaşma kuramında bunun sosyal zorunluluklardan meydana geldiğinden ve kendiliğinden olduğundan bahsetse de, bu antlaşma olayı sadece metafizik bir halde bırakılmış durumdadır. Hatta metafizik bir hal olmasından da öte devleti kurmak için bunun böyle kabul edilmesi gerektiği, bazı ön kabulelerin zorunlu olduğu söylenmiştir.

¹⁰ Kürşat Bumin, *Sivil Toplum ve Devlet (Kuramlar, Deneyler, Arayışlar)*, s. 14.

¹¹ Roma Devleti bu yüzden Hıristiyanlığı devletin resmi dini olarak ilan etmek zorunda kalmıştı.

¹² Ama burada Hıristiyanlığın sivil toplumu ortaya çıkardığı iddiasında bulunulamaz ve Ortaçağ devletlerinin baskıcı ve sivil anlayışı ezen tavırları hala hatıralarımızda canlıdır. Şu da var ki Ortaçağ'da etkili olan bu din, vatandaş anlayışının o sert tutumu dindaş olanlar arasında yumuşama göstermiştir. Belki dini kurumlar bunu istememişlerdi. Ayrıca bu din sadece bir devlete özgü olarak ortaya çıkmadığı ve evrensel mesajlar taşıdığı için vatandaş olmayan ve hatta başka devletin vatandaşı olan bu insanlar bir yerde din kardeşi olduklarından, salt devlet anlayışından din temelli yönetim anlayışına geçilmesi tarihsel bir süreç olmuştur. Bu nedenle de Ortaçağ'ın karanlık dönemine tepki olarak kurgulanan eşitlik söylemleri ortaya çıkmıştır. Ama bu eşitlik söylemleri hiçbir zaman devlete karşı olmaya değil tam tersine devlete talip olmaya aday olarak gösterilmiş ve iktidara geçen bu söylem kendi içerisinde bir eşitlik yaratmış, kendi dışındakilerle eşit olmayı reddeder tavrı takınmıştır.

¹³ "Bir 13. yüzyıl sonu ozanı olan Geoffroy de Paris, Fransa'da her yerin avukatlarla dolu olduğunu gözlemlemektedir." Akt.: Regine Pernoud, *Burjuvazi*, İletişim Yay., Cep Üniversitesi, s. 61. Yazar bu dönemde Roma Hukuku'nun yeniden keşfini anlatmakta ve krala yüce yargı yetkisinin verildiğini daha doğru ifade ile bu yetkinin meşruluğunun sağlandığını belirtmektedir. Burada dikkat etmek gereken nokta ise burjuvanın hukukçu çocukları bu keşfi yapmaktadır. Bu da burjuvanın hukuk ve yasalarla yönetimin tepesinde olmasa da yönetime girdiğini ve dahi kral yani siyasi erkle bir antlaşma içerisinde olduğunu göstermektedir.

sonra iktisadi liberalizm ilan edilecek ve “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” deyimini fizyokratlar söyleyerek burjuvaziye kapıları sonuna kadar açmış olacaklardı.¹⁴

Bu dönemde illiğine kadar sömürülen işçi sınıfı ise artık kendi haklarını korumak için bir araya gelmekte ve kendi sendikaları aracılığı ile sisteme karşı durmaktadırlar. Bu dönemde işçi sendikaları oldukça güçlenmiş ve kendi iktidarlarına kafa tutar hale gelmişlerdir. Büyük grevler ve eylemler gerçekleştirmektedirler. Ancak bu dönem, işçi sınıfının bazı haklara kavuşmasıyla sona ermiştir.¹⁵

2. Sivil Toplumun Alternatif Tarihsel Anlatımı

Klasik tarihsel anlatıma alternatif bir sivil toplum tarihi henüz literatüre yerleşmiş olmamakla birlikte, böyle bir düşüncenin varlığına ilişkin yeni bir söylem gelişmektedir. Bu yeni söylem; sivil toplum kavramının pratik hayatta ortaya çıkışını esas alarak ve sivil toplum kavramının anlamı üzerinden hareket ederek tarihsel süreci incelemekte, bu süreçte sivil toplum kavramının çok yeni bir kavram olduğunu, bunun için aslında iddia edildiği gibi eski dönemlerde anlatılan sivil toplum düşüncesinden ayrıldığını iddia etmektedir. Bu anlatım sivil toplum kavramını daha da özelleştirmektedir.

¹⁴ Liberalizmin bu söylemi birçok defalar modern devlette özgürlük olarak tanıtılmıştır. Evet, bir özgürlüktür ama tüccarların özgürlüğüdür. Bu fikir akımı için “Tüccarları, sınırlara konulan bir engelle teşvik etmeye dayalı sistemin yerine, açık sınırlar ve serbest pazar ilkesi yerleştirilmeye çalışılmaktadır.” denilmektedir. Pernoud, *Burjuvazi*, s. 79.

¹⁵ Philippe Beneton, *Toplumsal Sınıflar*, s. 75. Ayrıca buradaki hakları “çıkarlar veya imtiyazlar sahibi olmak” anlamında okumak yerinde olur. Zira işçi sınıfının bu başkaldırışı sadece kendi haklarını elde etmek içindi ve günümüzde Avrupa devletlerinde siyasi iktidar koltuklarında işçi partisi vekillerinin olması bu durumun hala devam ettiğini ve böyle olduğunu kanıtlar niteliktedir. Fakat nedense sol olarak adlandırılan bu siyasi aktörler günümüzde sadece kendi eşitliklerini eşitlik olarak görmekte ve özellikle yabancılara karşı sert söylemler geliştirmektedir. Bu ise asla sivil toplum hareketi olarak okunamaz ve dahi başlangıç örneği teşkil edemez. Çünkü sadece bir kesimin çıkarı için bir araya gelen gruplar diğerleri ile empati kurup onlar içinde ter dökmedikçe sivil toplum olamaz. Bu bizdeki dernek ve vakıflar içinde geçerlidir.

Sivil toplum kavramının terimsel karşılığı “non government organizations” olarak literatüre geçmiş olmakla birlikte bu kavramın dilimize birebir çevrilişi “hükümet olmayan örgütler yani hükümet dışı örgütler” şeklindedir.¹⁶ Ancak bu kavramın çevirisini “hükümete karşı örgütler” ya da “devlete karşı örgütler” olarak yapanlar da bulunmaktadır.¹⁷ Bu şekilde çeviriler aslında daha çok kavramın doğuşuna dayalı olarak yapılmakta ve sonuç olarak kavramın eleştiri nitelikli olduğuna dayanmaktadır. Kavramın doğuşu itibariyle eleştirel bir çıkışı anlattığı inkâr edilemez elbette, fakat bu kadar sınırlı anlaşılması da doğru değildir. Bu yüzden kavramın çevirisini “devlet dışı örgütler”¹⁸ ve hatta sadece “sivil toplum ya da sivil topluluklar” olarak anlamak daha yerinde olacaktır. Çünkü her ne kadar bu kavram bir eleştiri taşısa da, bu eleştiri sadece devlete karşı olmak zorunda değildir. Zira geçtiğimiz yıllarda Bergama Köylülerinin sunduğu birlik-telik sadece devlete karşı yapılmış olmayıp o bölgede altın çıkarmak isteyen şirkete karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Devlete karşı olarak algılanmaya başlaması ise daha sonra bu arama izninin mahkeme kararı ile iptal edilmesine rağmen yeniden izin almasına tekabül eder. Zira bir başka örnekte, sivil toplulukların muhakkak devlete karşı olmadığını görüyoruz. Örneğin Tüketici Hakem Heyetlerinde sivil toplum örgütlerinden bir temsilcinin bulunması tüketici birliklerinin tüketiciler adına yürüttüğü mücadele sonucunda yasal mecburiyete dönüştüğünden, bu alanda sivil toplum kuruluşları devlete karşı olmak şurada dursun bir nevi devletle işbirliği yapmakta ve hatta devletin işini yapmasına yardım etmektedirler.¹⁹ Devletin ille de yanında veya karşı-

¹⁶ Ömer Çaha, *Sivil Toplum Üstüne, in. Sivil Toplum ve Demokrasi*, s. 13.

¹⁷ Mete Tuncay, *“Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem”* 3 Sempozyum/STK Sempozyumları 4, 5, 6. “Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasal Çerçeve”, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik”, “17 Ağustos Depreminden STK’lar Olarak Neler Öğrendik?” s. 9.

¹⁸ Zira buradaki *non government* sözcüğü sadece hükümeti anlatmak için değil zaman zaman da devleti anlatmak içindir. Bkz.: Tuncay.

¹⁹ Örneğin Çaha sivil toplum kuruluşlarının devletle birlikte iş yapabileceğini söylemektedir. Ancak ülkemizde yakın tarihli olan ve post modern darbe olarak

sında olmak gerekmez. Uzağında da olunur. STK'ların veya sivil toplum olgusu taşıyanların devlete izafeten duruşu, devletin kurumlarının yanlışı yapmasını önlemek, doğru yapılanların devamlılığını sağlamak veya olası doğru yapılabileceklerin yapılmasını sağlamaktır. Bu durumda devlete karşı olmaktan veya işbirliğinden bahsedilemez. İşbirliği yapılan özne burada insandır, tüketicidir, yani hak sahibidir. Devletin hak sahipliği söz konusu değildir. Devletin sadece yükümlülükleri vardır. Vatandaşın hakları ve yükümlülükleri vardır. İşte burada dikkat edilmesi gereken nokta bu toplulukların asıl amacının bir eleştiriyi gerçekleştirmekle birlikte, bunun dışında toplumu geliştirecek birtakım faaliyetlerde bulunmalarının olağan olduğudur. Hem ayrıca eleştiri sadece devlete karşı olmaktan öte yürütme organının herhangi bir ayağına ya da yargı organlarının tutumuna ya da bir siyasal oluşuma veyahut herhangi bir başka devlete karşı yapılabileceği gibi örneğin bir şirkete veya tüzel kişiliği haiz bir kuruma karşı da yapılabilmektedir. Yeter ki o an için karşı durulan iktidar yani güç sahibi olan durumda olsun.

deklare edilen 28 Şubat'ta yaşananları göz önünde bulundurarak şu haklı uyarıyı da ihmal etmemektedir: "Sivil toplum unsurları gerçekte askeri birliklerle işbirliği yapabilirler. Ortak çalışmalara imza atabilirler. Hatta ortak düşünce biçimini savunabilirler. Sivil toplumun mutlaka güvenlik biriminin karşısında yer alması gerekmez. Ancak işaret ettiğim husus, sivil toplumun militaristleştirerek demokratik sürece karşı savışması." Burada o dönemde yaşanan hali sivil toplum kuruluşları olmaktan öte Silahsız Türk Kuvvetleri olarak tanımlayarak durumun TSK'ya çağrıştırdığını belirtmektedir. Çaha, s. 13. Bu durumu Diken şu şekilde açıklıyor: "Batıdan gelen bir esinti olarak NGO, yani tam karşılığı 'Hükümet Dışı Organizasyonlar' olarak telaffuz edilecek sivil toplumculuk mantığına baktığımızda bizim genellikle bu anlayışın henüz epeyce gerisinde olduğumuzu söylemek gerek. Alanda örgütlenen ve kendine sivil toplum örgütü etiketini layık gören bir dolu STK'ya devletten ya da kendine yakın bulunduğu yerel erklerden medet bulma, destek arama anlayışı içerisinde.

Bu ciddi ölçüde kavramla kastın çelişkisidir. Bir yerlerden sürekli destek alan ve varlık nedeni adeta kendisini destekleyen kurumlar olan STK'nın üreticilerinin ne kadar sivil ve bağımsız ruhu yansıtacağını varın siz düşünün demem gerekiyor galiba." Şehmus Diken, Pusula TV'de Yapılan Röportaj'dan, http://www.pusula.tv/modul_yasam/stk_detayli2.asp?Gundem=1161# alinti_yapilan_adres://www.stgm.org/docs/1142330616seyhmusdiken-roportaj.doc (07.02.2007 tarihinde)

Sivil toplum kavramının yeni bir kavram olduğu kanısı, yukarıda anlatmaya çalıştığımız "sivil toplum nedir?" sorusunun kanımca taraftarı olduğum görüşler doğrultusunda açık ortadadır. Oysaki Locke, Hegel ve Gramsci sivil toplum modelini kendi ideallerindeki toplum modeline ulaşmak için kullanmaktadır. Yani aslında günümüzdeki sivil toplum modeli ile ilgili değildir. Bu düşüncelerin sivil toplum kavramı ile ortaya koymak istedikleri, devlet ve siyasetten ayrı bir kavram yaratmaktır. Buna ülkemizde taraftar olanlar da aslında daha çok devleti dışlamak için kullanmaktadırlar. Şurası bir gerçek ki, ülkemize kavramın girişi sol aydınların 1980'lerden önce entelektüel tartışmaları ile olmuştur. Bu tartışmaların esas noktasını devlet ile toplumu ayırmak, ayrı alanlar yaratmak düşüncesi oluşturmuştur. Tıpkı Gramsci'nin yaptığı gibi politik toplum ve sivil toplum diye bir ayırım yapılmasının nedeni daha çok, ülkemizdeki darbelerde sol düşünce hareketinin büyük darbeler olarak başarısızlığa uğraması ve bu nedenle yoğun siyasal faaliyetten apolitik bir sivil harekete geçmeleridir. Ama bu aslında sol hareketin kendi isteği ile değil devletin apolitikleştirme uygulamaları sonucunda halk arasında var oluşlarını ve itibarlarını korumak için zorunlu başvurdukları bir durumdu.²⁰ Ancak günümüzde sivil toplum anlayışı ele alınarak geriye dönük bir muhasebe yapıldığında materyalist söylemin anlattığı şekilde bir sivil toplum düşüncesi ile büyük tezatlar bulunmakta ve aslında artık sivil toplumun tam anlamıyla yeni bir kimliğe ve anlama büründüğünü görmek mümkün olabilmektedir. İşte bu nedenle sivil toplum yeni bir kavramdır ve tarihsel süreci hiç de öyle sanıldığı gibi doğa durumuna kadar uzanmaz.

Bu hususta bir başka nokta ise sivil toplum liberalizmin bir ürünü olduğu²¹ söylemlerinin hatalarıdır. Burada çok detaylı analizler yapmak konunun kapsamı dışındadır. Şu kadarını ifade etmek gerekir ki, liberalizm sivil toplumun zalime karşı duruşuna ters düşmektedir. Zira bir sivil toplumun çıkışı aslında anlamsal itibarıyla bakıldığında hümanizm

²⁰ Balcı, a.g.m.

²¹ Norman Barry, *Klasik Liberalizm ve Sivil Toplum*, ve *Sivil Toplum ve Demokrasi*. s. 55-59.

düşünce akımına dek uzanır. Dünya üzerinde şiddetin arttığı, devletlerin bu şiddeti körüklediği ve oluşturduğu bir ortamda insanların insan onuruna yakışanı talep eden, insancıl yaşamı isteyen söylemin ürünüdür. Oysaki liberal düşüncede insancıl söylem ön planda değildir. Bu akım daha çok burjuvanın hizmetine sunulmuş, onun büyük değişimi için tasarlanmıştır. Liberalizm özgürlük vaat ederken de aslında bir noktada şiddet uygulamaktadır. Yani insanlara özgürlük dağıtmakta ve bunun karşılığında da bir kesime deyim yerindeyse gönüllü kölelik yaptırmakta ve işkence etmektedir. Bunu Yılmaz şöyle açıklamaktadır:²²

“Bugün liberalizm diye muğlak, ucu bucağı bilinmez bir hayaletle karşı karşıya olmamız, liberalizmin farklı eklemlemelere izin veren ve bu haliyle gerçekten bir hayalet olarak işlev görmesinden dolayıdır. Liberalizmin bu başarısı insanın siyasi hayatının [bios], elinden alınarak çıplak bir hayat olarak yaşamasıyla mümkün olmuştur. Bu noktada iki soruya cevap aramaya çalıştık. İlki, liberalizmin veya modern demokratik devletin meşruiyetini devşirdiği şiddetten berî olma iddiası gerçekten mümkün müdür? Hannah Arendt’in insanlık durumunun tasvirini şiddetin topluma hangi süreçlerle sirayet ettiğini, tekil var oluşun siyasaldan sosyale geçiş noktasında nasıl “nesne” haline getirilerek, bizatihi şiddetle var olduğunu göstermeye çalıştık. Bu noktada Arendt’in siyasala dönüş, ya da siyasalı ihya nostalgisinin eleştirisi için Benjamin ve Derrida devreye girmektedir. Bunlara göre, şiddet modern dönemde arızî bir durum değil bizatihi hukukun kendisidir. Dolayısıyla liberal demokratik devletin kendisini şiddete karşı gibi sunması eğer bir aldatmaca değilse safliktir.”

SİVİL TOPLUMUN FONKSİYONEL YAPISI

Sivil toplum kavramı ve bu kavram etrafında toplanan insanların oluşturduğu STK’lar uzun bir tarihsel sürece sahip olmadığı için aslında kavram bizler tarafından fazlaca bir

yapı bozumuna uğramış değildir. STK’ların yükselişi ülkemizde 1990’lara tekabül eder ancak “asıl değişim daha önce kendini STK olarak tanımlamayan kuruluş, yapı ve organizasyonların bu gün kendilerini STK olarak adlandırmaları suretiyle yaşanan yapısal ve içsel değişim”²³ olmuştur.

Ülkemizde sivil toplum kuruluşları Batı’daki gibi sadece spontan olmayıp, aksine cemaatsel ve örgütsel bir durumdadır. Ancak bunların büyük bir kısmı da iktidardan yararlanmakta veya politik olmasa da sadece kendi cemaat ve örgütleri içerisindeki yararına çalışmaktadırlar. Oysaki sivil toplum ne devletten nemalanmayı hedefler ne de sadece sınırlı bir kesim için hareket eder. Sivil toplum vicdanı, tüm mazlumları, hakkı zail olmuşları ve insanların tamamını kapsar. Bu yüzden sivil toplum gönüllülük esasına dayanır.

Günümüzde gönüllülük profesyonel çalışma şekline dönüşmüştür. Buradaki profesyonellik gönüllülük esasından vazgeçilmesi anlamında olmayıp, sivil toplum kuruluşlarının artık uzmanlaşmaya yöneldiğini göstermektedir. Esasen yapılan iş ve ortaya çıkan sonuç tamamen gönüllülükten meydana gelmektedir.

Uzmanlaşma sivil toplum çalışmalarını daha kaliteli hale getirmekte ve daha etkili işler yapmayı sağlamaktadır. Bunun sonucunda sivil toplum kuruluşları ülkemizde artık kendine has bir literatür oluşurken, eylem ve işlem bazında kendi birikimlerini de üretebilmektedir. Böylece bir tecrübe aktarımı tetiklenirken, bu aktarımın da azami düzeyde yapılması için profesyonel bir çalışma sergilemek gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının artık eskisi gibi el yordamı ile bir iş yapmaları devri geçmiştir. Artık sivil toplum yöntem hususunda uzmanlaşmaya kaymakta ve aslında bu yönüyle muhafazakâr olmadığını, gelişmelere ayak uyduran bir kavram olduğunu da ortaya koymaktadır. Zira sivil toplum sivil olanı ifade eder. Sivil olan geliştikçe sivil toplum da aynı derece de ilerleyecektir. Ancak bu asla birtakım faaliyetlerin başkalarına bırakılması ve sadece “siyasi taleplerin ve muhalefet işlevinin

²² Nuh Yılmaz, “*Biyoktidar ve Liberalizm: Şiddetin Eleştirisi ve Siyasetin İmkani*”, *Tezkire* dergisi, Ocak-Şubat, 2002, Yıl: 11, Sayı: 24, s. 11 (www.muhammedrembalci.-com/doc/iktibaslar/biyosiyaseti.doc sitesinden 06.04.2007’de alınmıştır.)

²³ Balcı, a.g.m.

görevlilerce yerine getirilmesi"²⁴ anlamında değildir.

Sivil toplumun bu değişme yönüne dikkat çektikten sonra fonksiyonlarındaki değişimleri de ele almak gerekir.

Sivil toplumun gayesi ve fonksiyonları arasında sadece demokrasiye katılım bulunmamaktadır. STK'ların fonksiyonları arasında demokrasiye katılmak yanında toplumsal muhalefet ve hukuk denetmenliği de vardır.

Tam da bu noktada sivil toplum kuruluşlarının Avrupa Birliği süreci ilerledikçe önemli roller üstleneceğini söylemeden geçmemek gerekmektedir. Türkiye'deki sivil toplum yapısını göz önüne alarak diyebiliriz ki Avrupa Birliği sürecinde sivil toplum kuruluşlarının daha bir önem kazanacağını ipuçları görülmektedir. Bunu iki açıdan ele alabiliriz.

İlk olarak; sivil toplum kuruluşu kavramı Avrupa'dan bizim literatürümüze geçmiştir. Gerçekten de bu kavramın doğuşu ve gelişimi bu kıta parçasında hatta önemli birkaç ülkede gerçekleşmiştir. (İngiltere, Fransa vs.) Günümüzde Avrupalı siyasetçiler son kertede bu kuruluşların isteğine uygun davranmak zorunda kalmakta, en azından onlarla uzlaşma yollarına gitmektedir.²⁵

İkinci olarak demeliyiz ki "Avrupa Birliği"nin dönem sözcülerinden tutun karar organlarının temsilcilerine varıncaya kadar Türkiye'ye gelenler sadece siyasetçilerle görüşmekle yetinmiyorlar zaman zaman siyasetçileri de baypas edip etkili buldukları sivil toplum örgütlerinin yöneticileri ile görüşüyorlar.²⁶ Sivil Toplumdan alınan cevaplar ve talepler doğrultusunda raporlarını kaleme alıp basına ve kamuoyuna açıklıyorlar. Bu durum elbette siyasetçilerin hoşuna gitmemektedir. Ayrıca Avrupa Birliği, bu tarz görüşmelerde ülkenin durumunu sivil inisiyatiften teyit etmekle birlikte, bazı durumlar için bu top-

lulukları kullanmaktadır da. Sorun burada sivil toplum olarak kabul edilen örgütlerin ne kadar sivil oldukları ile ilgilidir aslında. Zira sivil toplum örgütleri, gönüllülük esasına dayanan ve ortada gördüğü bir sorunu ortadan kaldırmayı/kaldırtmayı amaçlayan topluluklardır. Ancak 28 Şubat'ta darbecilerle kol kola gezen sivil kuruluşlar gibi şimdi de Avrupa ile kol kola gezmeler moda ve kârlı hale gelir olmuştur. Bu ise sivil toplum kuruluşlarının kendi gündemlerini ülke gündemine sokmalarından çok koluna girdiğinin güdümünü dayatmaları sonucunu doğurmaktadır. Önceleri elit tabaka eliyle ve jakoben yöntemlerle yapılanlar, şimdi baskı grubu olan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapılmaktadır.

Bu konuda karamsar olmamak da gerekir. Ne de olsa Avrupa Birliği süreci bir turnusol kâğıdına benzemektedir. Zamanla renkler belirginleşecek, gerçek anlamda STK'lar ile diğerleri ayrışacaktır. Özellikle Avrupa destekli proje derneklerinin zaman ilerledikçe sivil toplum kuruluşu olmadığı fark edilecektir. Bir yanlış anlaşılmayı düzeltmek de gerekir: STK elbet proje yapabilir ve bunda devamlılık gösterebilir, ancak asıl ve tek görevi asla bu olmamalıdır. Bir STK mümkün merteye kendi yağı ile kavrulmalıdır.

Burada iki farklı görüş belirlemektedir. Bazı sivil toplumcular, kesinlikle karşı çıkarlar-ken²⁷ bazı sivil toplumcular ise, "Amacına uygun olmak kaydıyla proje karşılığında kaynak da temin edebilir. Fakat bu asla sivil toplum haricindekilere karşı bağımlılık ve bir sorumluluk getirmemelidir. Bu açıdan STK'lar açık olmalıdır, aldığı, yaptığı her şeyin hesabını alenen verebilir olmalıdır", demektedirler.²⁸

²⁴ Balcı, a.g.m.

²⁵ Hatırlanacağı üzere daha 2006'nın geçen aylarında Fransa'nın yeni iş yasasına toplumsal bir tepki verilmiş ve binlerce insan sokaklara dökülmüş, günlerce bu yasanın çıkmasına karşı eylemde bulunmuşlardı. Bu hareket toplumu derinden etkileyecek olan bir yasanın getirilmesine karşı birden yapılmış, çok etkili ve başarılı olmuştur.

²⁶ Diken, Pusula TV'de Yapılan Röportaj'dan.

²⁷ Karşı çıkma nedenlerini için bkz.: Ek. 1.

²⁸ Tam da burada Diken bu şartların sebebini şöyle açıklamaktadır: "Ahlaklı olma erdemini nasıl birey olarak şahsiyetlerden bekliyorsak, daha da fazlasını sivil toplum örgütlerinden beklemek hakkımız da vardır." Bkz.: Diken, Pusula TV'de Yapılan Röportaj'dan.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YÖNETİME KATILIMLARI VE YÖNETİME ETKİLERİ

1. Demokrasi Yönetimleri ve STK'ların Katılımı

Demokrasi, klasik tanım olarak halk idaresi anlamına gelmektedir. Demokrasi kelimesinin asıl anlamı, genel önemi olan sorunların ne olduğuna ve bunlar hakkında ne yapılacağına herkesin katılma hakkıdır.²⁹ Bu kavram bu anlamından sıyrılarak şu an toplumu oluşturan bireylerin, kendi yönetimlerinde söz sahibi olmaları anlamında işlev görmektedir. Bu söz sahipliğinin nasıl yapılacağı ise yıllarca seçim sistemleri ile çözülmeye çalışılmıştır. Zira bu yol ile de tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır.

Bu açılardan bakacak olursak demokrasiyi kabaca doğrudan demokrasi ve dolaylı demokrasi olarak ayırmak gerekmektedir. Doğrudan demokrasinin örnekleri eski tarihlerde yaşandığı gibi yakın tarihte de sınırlı da olsa yaşandığı söylenmektedir. Buradan yola çıkarak günümüzde de yaşanabileceğini savunanlar vardır.³⁰ Dolaylı demokrasi ise kendi içerisinde bir sürü sıkıntıları taşımaktadır. Reylerin dolaylı olarak etkisi, dolaylandıkça azalmaktadır ve amacına ulaşmamaktadır.³¹ Bu so-

runu denenen hiçbir seçim sistemi de çözememiştir. Bunun içindir ki aslında devlet örgütlenmesi üç erkten oluştuğu kabul edilir. Bu kurumların da birbirini denetlemesi beklenmiştir. Fakat ülkemizde görülmektedir ki bu beklenti tamamen boşa çıkmıştır. Çünkü bu üç erk yeri geldiğinde, çıkar ilişkileri çakıştığında birlikte hareket edebilmekte ve halkın gerçek isteğini göz ardı edebilmektedir. Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının bu yaraya merhem olacağı umudunu anlatmadan önce kısaca devlet tiplerinde yaşanan demokrasileri aktarmak gerekmektedir. Zira sivil toplum anlayışı evrensel nitelikte olduğuna göre her ülke ve millette uygulanabilir olması zorunlu hale gelmektedir.

Liberal devlet sisteminde demokrasi daha çok bir özgürlük sorunu olarak algılanmaktadır ve demokrasinin özgürlük araçlarından biri olduğu söylenmektedir.³² Göze, bu konuda kitabında şunları yazmaktadır:³³

“Liberal devlet sisteminde özgürlük insanın kendi iradesine uyarak hareket etmesi, kendi kaderine hakim olmasıdır... Böyle bir özgürlük anlayışına dayanan liberal devlet sisteminde, halkın kendi kendini yönetmesi, kendi iradesi ile kaderine hükmetmesi ve başka bir deyimle yönetilenler arasında en sıkı birliğin, özdeşliğin gerçekleşmesidir...”

Liberal devlet sisteminde, devlet ve kişi karşı karşıya az çok hasım durumunda düşünülmüştür. ... Bu durumda devletin kişiye baskı yapmasını, kişinin doğal hak ve özgürlüklerini çiğnememesi için kişinin devlet mekanizmasına hakim olması yani yönetimde söz sahibi olması sağlanmıştır.”³⁴

²⁹ Hüseyin Özcan, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, s. 163.

³⁰ Bu düşünce de olanlar daha çok anarşizm ve bu kavrama bağlı toplumsal yaşayışı örnek göstermektedir. Ancak hemen söylemeliyiz ki anarşist bakış açısı daha hala bu düşüncesini tamamlayamadığı gibi tam olarak oturtamamıştır da. Zira halen bazı durumların çözümleri bulunmamaktadır. Örneğin demokrasi konusunda anarşist düşünürler çok farklı görüşleri olmakla birlikte ikna etme yönteminin olacağı söylenmektedir. Ancak bütün ısrarlara karşı ikna olmayanlarla nasıl bir çözüm yolu bulunacağı konusu kendi aralarında tartışmalı halde bırakılmıştır. Bir başka husus ise ceza verme durumunun nasıl halledileceğidir. Hangi durumlarda nasıl ceza verileceği tam bir muammadır. Tüm halkın uygun göreceği bir ceza mı yoksa hiç cezazlık ile sadece dışlama yöntemi mi?

³¹ Göze, bu konuda demokrasinin halkın iyiliğini ve mutluluğunu gerçekleştirme ihtimalinin yüksek olduğunu zira bu sistemin halkın sistemi olduğunu ve kendisi için de en iyisini istemesinin doğal olacağını düşünmektedir. Ayferi Göze, *Liberal-Marksist-Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, 2. bası, s. 28.

³² Göze, a.g.e., s. 29-36. Yazar demokrasi hakkında şunları söylemektedir: “Gerçekten de tüm demokrasi ideallerinin temelinde bir özgürlük düşüncesi yatar. Demokratik olduklarını iddia eden tüm devlet sistemleri özgürlükten hareket ettiklerini ve özgürlüğü gerçekleştirdiklerini ispatlama çabası içerisindeyler.” Sayın Göze'nin yazdıkları şahsıma, bu sloganlarla ülkeyi işgal eden, özgürlüğün beşiği olarak kendini tanıtan ABD'nin Irak'ta yaptıklarını hatırlattı. Gerçekte tam da bu cümleler ile demokrasiyi getireceklerini söyleyenler ne demokrasi ne de özgürlük getirmişlerdir.

³³ Göze, a.g.e., s. 29-30.

³⁴ Liberalizmin söylemlerdeki gibi hiç baskı uygulanmayan bir sistem olmadığı bilinmektedir. Bu konuda bkz.: Yılmaz, a.g.m.

Bu açıdan bakıldığında demokratik yönetim biçimi, en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimidir.³⁵ Özgürlük kavramını ve demokrasi daha çok kentsel alanda düşünülmektedir. Oysaki filozofların ve tarihçilerin tam anlamıyla demokrasinin "küçük toprak parçalarında ve küçük topluluklarda meydana geldiği" sözlerini hepimiz bilmekteyiz.³⁶

Özgürlük bahsi geçtiğinde demokrasi bir direniş olarak açıklanmaktadır. Çünkü kentsel yaşam küçük yaşam alanlarından farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan biri de kent yaşamının insan üzerinde belli bir baskı ve zorlama yapmasıdır. Sanayi devrimi ile standartlaşma başlamış, çalışmanın tek tip hale getirilmesi, işçinin zorla belli bir tempoda çalışmaya zorlanması, tüketimin bilinçsizce yapılır hale getirilmesi gibi siyasal yaşama katılımın da bilinçsizce tüketilmesine neden olmuştur. Hatta sanayi devriminin gelişimi için bu zorlamalar yapılır hale gelmiştir ve günümüzde liberalizmin ve kapitalizmin doruk noktasında bu açıdan bakıldığında tam bir sömürü haline dönüştüğünü ve siyasal yaşamın ve iradelerin dahi sömürüldüğünü görmekteyiz. Bunun için de Tocqueville'in dediği gibi, düşünceleri bedenlerden çok daha fazla baskı altında tutan tüm bu güçlere karşı insan direnmeli ve bu açıdan çevresini değiştirebilecek güçte biri olmalı ya da destek vermelidir.³⁷

Marksizm, liberal anlayıştaki demokrasiyi kabul etmemekte ve gerekçe olarak da bu düzende siyasal demokrasi, kapitalist sınıfın emekçi sınıf üzerindeki egemenliğini perçinleştirirken sadece bunu gizleyerek yaptığını söylemektedir. Oysaki demokrasi ancak insanlar arasında gerçek anlamda özgürlük olduğunda gerçekleşecektir. Bu da insanların

birbirine eşit olması ile sağlanabilecektir. Marksizm bunu şöyle açıklamaktadır: "Aynı devlet düzeni toplumdaki bir sınıf için diktatörlük diğer bir sınıf için demokrasi olabilir... Ancak Marksizm'e göre proletarya diktatörlüğü demokratiktir, işçilerin yani halkın çoğunluğunu temsil eder, sömürüye son vermeyi, çalışanların hayat düzeylerini yükseltmeyi amaçlar."³⁸

Marksizm'in demokrasi düşüncesinde ortaya çıkan kapitalist düzene tepki veriş, demokrasi anlayışında da farklılık getirmiştir. Bu farklılık ise özgürlük anlayışında meydana gelmekte ve özgürlük, insanların özünden doğan bir özellik olmayıp kazanılır denilmektedir. Bu nedenle de uygulanan burjuva demokrasilerinin kaldırılıp gerçek anlamda demokrasiyi getirmek için (çoğunluğun demokrasisi) mücadele edilmelidir ve bu kaçınılmazdır. Zaten Marks'ın gelecek tahayyülü de bu mücadelenin gerçekleşeceğini, bunun da sınıflar arası bir çatışma ile olacağını izahtan ibarettir.³⁹ Bu sistemde uygun görülen demokrasi anlayışının özgürlüğü kendiliğinden gerçekleştireceği varsayımına inanılır. Ancak özgürlük anlayışı bireysel değil tüm topluma mal edilmiş ve sonradan kazanılan bir unsur olarak görülmüştür.⁴⁰ Marksizm aslında komünizmin inşasıdır. Komünizm aşamasında iktidardan söz etmek mümkün değildir. Çünkü yönetim veya iktidar ortadan kaldırılmış olacaktır. Bu nedenle denir ki; "özgürlükler tam gerçekleşeceğinden demokrasiden söz edilir."⁴¹ Bunun için Marksizm sınıfların örgütlülüğüne ve birlikte hareket etmesi üzerinde durmuştur.

Faşizm Devlet Sisteminde bu tarz yaklaşımları bulmak pek mümkün değildir. Zira bu sistemde özgürlüklerden ziyade yönetim

³⁵ Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, çev.: Olcay Kunal, s. 25.

³⁶ Bu tarz demokrasiye cemaat demokrasisi diyen Bayhan, bu tarz bir demokrasinin sınırlı mekân ve nüfus ile homojen bir toplum yapısında uygulandığını vurgulamaktadır. Vehbi Bayhan, *Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj ve Sivil Toplum ve Demokrasi*, (ed.) Lütfi Sunar, Kaknüs Yay., İstanbul 2005, s. 146.

³⁷ Touraine, a.g.e., s. 24.

³⁸ Göze, a.g.e., s. 87.

³⁹ Erdoğan Başar, *Sosyalizm Sözlüğü*, s. 25-26. *Marksist Düşünce Sözlüğü*, yayın yönetmeni: Tom Bottomore, çeviriyi derleyen: Mete Tuncay, 3. baskı, s. 127.

⁴⁰ "Marks ve daha sonraki Marksistler, özgürlüğü insani özgürleşmenin, yani çok çeşitli insani güçlerin gelişmesinin ve insan doğasına yakışır bir birlik [association] tarzının oluşturulmasının önündeki engellerin kaldırılması olarak görme eğilimindedirler." Bkz.: *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 449.

⁴¹ Göze, s. 90.

önemlidir ve kendini koruma içgüdüğü basıncıdır. Bu ise gerçek anlamda demokrasiye uymaz bir tutumdur. Zira burada temsil kabiliyeti sadece bu amaca hizmet edecekler verilmiştir. Bunun dışındakiler tamamen dışarıda bırakılmışlar, hatta düşünsel ayrımcılık oluşturulan getto mahalleri, ölüm kampları ve sürgünler ile fiziksel ve mekânsal görünüm kazanmıştır.

Sosyal Devlet Sistemi ise, Marksist devlet sisteminin daha çok liberal unsurlarla yumuşatılması ve değiştirilmesine dayanır. Bu sistemde özgürlükler ön planda olup birey önemsenmektedir. Sosyal demokratlar reformist eğilimler gösterdikleri için eleştirilmektedirler. Çünkü sosyal demokratlar mutlak çoğunluğu elde edebilmek için sadece işçi sınıfına yönelik değil artık diğer gruplara yönelik de çalışmaya girişmekteydiler. Hatta diğer partilerle uzlaşma ve koalisyon kurma eğilimleri gittikçe artmaktaydı.⁴² Daha sonraları sosyal devlet olma anayasalara girmiş ve sosyal devlet anlayışında çokça farklılaşmalar olmuştur. Çünkü artık sosyal demokrasi daha çok ekonomik anlamda eşitlik olarak algılanır olmakla birlikte sonradan kazanıldığına inanılan birtakım hakların da anayasalarda kutsal kabul edilen ve temel kabul edilen hakların hemen arkasında yer almaktadır. Burada önemli olan husus ise sosyal ekonomik hak ve özgürlüklerin 1789 liberal devlet sistemindekinin aksine devletlere pozitif yükümlülükler de yüklemekte, bu hakların koruma altına alınmasının yanında ayrıca devletin bu hakları gerçekleştirme yükümlülüğü olduğu belirtilmektedir.

Demokrasinin bir mücadele olmasını tüm sistemler vurgulamaktadır. Genel olarak bu mücadele özgürlük için verilmesi gereken bir mücadele olarak algılanmakta ve bu yüzden örgütlü yapıda olmak bazı sistemler tarafından daha da önemsenmektedir. Bu mücadelede sivil bir mücadeleden çok siyasal mücadele uygun görülmektedir. Zaten yüzyılların tarihi birikimi göstermiştir ki bu yöntemde iktidarı ele alan sivilliği kaybetmekle kalmayıp sivil olanın haklarını unutmaktadır da. İşte bu açıdan demokratik olmayı isteyen toplumlarda sivil toplum örgütlerinin bu mücadeleyi

üstlenmesi ve sivil olarak bir hareket yürütmesi elzemdir. “Aslında demokrasinin tüm kurallarıyla egemen olduğu toplumlarda da sivil toplum örgütünün varlığı zorunludur. Bu zorunluluk, sürekli gelişen birey ve toplum yaşamı içindir ve “karar alma süreçlerine katılım”ı ifade eden sihirli bir cümleyi karşımıza getirir.”⁴³

Demokratik devlet yapılanmasında sivil toplum örgütlerinin yönetime katılımı hususunda Deniz şunları söylemektedir:⁴⁴

“Ne yazık ki, yeryüzünün birçok yerinde uygulanan yönetim sistemlerinde, bireylerin karar alma süreçlerine katılımı hiç öngörülmemiş veya sadece ‘oy verme’ ile sınırlı tutulmuştur. Ülkemiz için de benzeri sapmaları yapmak mümkündür. ‘Kendi kendini yönetme’ olarak tanımlanan günümüz demokrasi uygulamalarında, bireyin seçim dönemlerinde sandık başına gidip oy vermesi ile onu karar alma süreçlerine kattığımızı düşünüyor, ama aslında ‘çok fena’ yanlıyoruz.

Karar alma sürecine katılım, sürekli, her yerde ve her şey için olmalıdır. Birey, karar alma süreçlerine katıldığı oranda, o devletin yurttaşı, devlet de o yurttaşın devleti olacaktır.

Birey ile devleti karşı karşıya getirmek ve birey-devlet ilişkisini, ‘eşitlerin ilişkisi’ olarak ortaya koyabilmek ise, pratikte mümkün değildir. Devasa bir organizasyon olan devlet ile tek başına bireyin ilişkisini, eşitlerin ilişkisi olarak düzenleyemezsiniz. Bunun için birey ile devlet arasında, bireylerin gönüllü olarak bir araya gelerek oluşturdukları sivil toplum örgütleri gerekmektedir ve birey-devlet ilişkisi yerine sivil toplum örgütü-devlet ilişkisini sağlamak mümkün olabilmektedir. İşte, karar alma sürecine katılımın, oy verme eylemi dışında sağlanması da, bu ilişkinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkacaktır.”

⁴² *Marksist Düşünce Sözlüğü*, s. 530.

⁴³ M. Bülent Deniz, *Sivil Toplum Örgütlerinin Yönetime Katılımı*, 19.05.2007 tarihinde alıntılanmıştır: http://www.hukukcular.org.tr/yazi_detay.php?Yazi_id=27&yazar=30.

⁴⁴ Deniz, a.g.m.

2. Demokrasi Yönetimlerinde Hukuki Denetim Aracı Olarak STK'lar

a. Hukukun Yaygınlaştırılması

Türkiye’de araştırmalar bireyin temel yöneliminin devlet odaklı olduğunu göstermektedir. Devletin yüce ve kutsal bir güç olmasına dayanan ve onun sonsuz bir kaynak olarak görülmesini de beraberinde getiren bu algı, kendi kendine var olan, bireyin etki ve katkısına muhtaç olmayan bir mekanizma tanımını içselleştirmektedir. Ülkemizde devletin sert merkezîyetçi tutumu ve çoğulculuğu reddeden tavrı da bu algılamının daha da içselleştirilmesine sebep olmaktadır. Bu görüşteki birey, devletin hizmet götürmedeki temel etkinliğinin mecburiyetini algılamamakta, devlet bunları yaparsa bunu bir lütuf olarak görmektedir. Oysaki günümüzde devletin her alanda yapmaya mecbur ve yapmaktan imtina etmesi gereken alanlar mevcut olup, bu lütuf olarak değil devletin bireye bir borcu olarak okunması gereken haldedir. Anayasamızın 2. maddesi bunu özetlemektedir. Kaldı ki, anayasanın birçok maddesinde vatandaşların ödevleri düzenlenmekle birlikte hakları da düzenlenmektedir. Anayasal hukuk düzeninde devlet ile birey arasında oluşan bu hak ve ödevler aslında bir karşılıklı sözleşme niteliği taşımakta ve devletin yapması gerekenler bir lütuf olarak değil devletin birey ile yaptığı sözleşme gereği ifa mecburiyetinde olduğu yükümlülüklerdir. Bu duruma birey yönünden bakıldığında ise bu mecburi ifaların edasını isteme, bir haktır. Bu hak yasalar aracılığı ile zapt altına alınmış yani aslında tescil edilmiştir. Bir şeyin tescillenmesi demek herkes tarafından bilinebilir ve hatta biliniyor olması demektir. Zaten “kanunu bilmemek mazeret sayılmaz” kuralının temelini bir ayağı da buradan kaynaklanmaktadır. Tescil edilen bir hak artık mutlaklık kazanır ve herkese karşı ileri sürülebilir. İşte bu hakların oluşturduğu karşılıklı ortama hukuk denir. Bu alanda haklar toplanmış olmakla birlikte her bireyin kendine ait olan hakları kendi etrafında yer aldığı gibi, bazı temel nitelikli haklar ise tüm alandaki bireylerin etrafındadır.

Bu açıdan bakıldığında hukuku, insanın temel hakları ve karşı haklar nedeniyle yükümlülüklerinde bulmak mümkündür.

“Ben’ ve ‘öteki’ni tanımlarken ortaya çıkan haklar, bir bakıma yükümlülükler, aynı zamanda toplumların kendi içindeki tutarlılıklarını ve ilişkilerini de düzenler. Hukuk kurallarının hayat bulması, bu kuralların, uygulanacağı toplumun değerlerini yansıtması ve bu değerlerin toplum ve yöneticilerce benimsenmesine bağlıdır.”⁴⁵

Bu da, bu yönde oluşturulacak hukuka uygun kanuni düzenlemeler yapılması ve bu düzenlemelerin devlet organizasyonu kadar toplumca da benimsenmesi ve toplumda yerleşmesi ile olur.

Pozitif hukukta hukukun kaynağı, yazılı normlar olarak kabul edilir. Anayasa, Kanunlar, Kanun Hükmünde Kararnameler, Tüzük ve Yönetmelikler ve İdari Düzenlemeler hep bu kabildendir ve bu kanunlar modern devletin temelini bulduğu halk iradesinin tezahürünün ürünleridir, bu açıdan en üstün norm olarak görülmüşlerdir.

Ancak devletler hukuku alanında meydana gelen gelişmeler bu monist görüşün yumuşatılmasına sebep olmuş ve BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve bölgesel anlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi normlara üstünlük tanınır olmuştur. Nitekim Türkiye de Anayasanın 90/son maddesi ile Uluslararası Sözleşmelerin üstün norm niteliğini kabul etmiştir.⁴⁶

“Hukuk devleti [rule of law] ve demokrasi, otoritenin frenlenmesine bağlı olması bakımından negatif, otoritenin yürütülmesine bağlı olması bakımından ise pozitif olmak üzere özgürlüğün farklı iki genel kavramına karşılık gelir”⁴⁷ Bu açıdan bakıldığında tarih içerisinde hukuk ve demokrasi arasında çelişkiler doğmuştur. Tüm siyasal süreç boyunca iktidarın kurulmasından sonra iktidarın frenlenmesine çalışılmıştır. Zira demokrasi yöntemiyle hak ve özgürlüklere kavuşulacağı beklentisi ideal devlette düşünülürken gerçek

⁴⁵ Balcı, a.g.m., s. 583.

⁴⁶ Balcı, a.g.m., s. 583.

⁴⁷ Francis Sejersted, *Demokrasi ve Hukuk Devleti: İyi Yönetim Çabasındaki Bazı Tarihsel Çelişki Deneyimleri*, çev.: M. Tefik Gülsoy. [http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=Demokrasi ve Hukuk Devleti: İyi Yönetim Çabasındaki Bazı Tarihsel Çelişki Deneyimleri&kimlik=323124707&url=makaleler/mtgulsoy-1.htm](http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=Demokrasi+ve+Hukuk+Devleti:+İyi+Yönetim+Çabasındaki+Bazı+Tarihsel+Çelişki+Deneyimleri&kimlik=323124707&url=makaleler/mtgulsoy-1.htm), erişim tarihi: 19.05.2007.

devlet deneyimlerinde bu düşünceden uzaklaşmalar meydana gelmiştir. Çünkü iktidar olanlar şunu keşfetmişlerdi; insanların kurallara göre yaşama ve kurallara göre hareket etme eğilimi vardır. “İnsan kural izleyen bir hayvandır.”⁴⁸ Modern devlet deneyimlerinde de görüldü ki kurallar bizim hareketlerimizi daha yapmadan meydana gelmekte yani kurallara göre hareket edip etmeme tercihimiz ortadan kaldırılmaktaydı.⁴⁹ Bu tarz bir toplum yapılanmasında bu kuralların insanların lehine olup olmadığına pek bakılmadığı ve daha çok çıkarılan kuralların pozitivist mantık kurallarını da kötüye kullanarak milletvekillerinin hatta bazı vekillerin serbest iradesinin ürünü olarak ortaya çıktığı söylenebilir.⁵⁰ Bu ise bizi devletin modern görünümü Leviathan olmasına götürür. Despotizmin başkaca bir halidir. Bu konuda Sejersted makalesini şu sözlerle bitiriyor:⁵¹

“Hukuk Devleti’nin [Rechtsstaat] kalıcı yasalarında kendi kendini güçlendiren bazı mekanizmalar vardır ve vazgeçme hareketlerinde gerçeklik vardır. Kimi, yasalara bağlayıcı olarak bakmaya alışmış, kimi de Norveç Bankası Yöneticisi gibi yasaların değiştirilmesinde tereddüt etmiştir. 19. yüzyılı anlamak için, —iyisiyle kötüsüyle— bir kimsenin bu yüzyılın formalizmindeki gerçekliği anlaması gerekir.

Bu, iktidar üstüne bir deneme oldu, fakat başta çelişkiler üstüne. Çelişkiler, tarihi gelişmenin özünü oluşturan insan eylemlerinin tasarlanmamış sonuçlarıyla bağlantılı bazı şeylere sahiptir. Modern devlet topluma hizmet etmek için kuruldu, fakat aynı toplum için bir tehdit oldu. Demokrasi hukuk devletini destekleyen olarak takdim edildi, fakat aynı zamanda onun altını oydu. Hukuk Devleti’nin [Rechtsstaat] kalıcı yasaları öngörülebilirliğe

hizmet etmek için oluşturuldu, fakat aynı yasaların beklenmedik ve talihsiz sonuçlarına toplumu mahkûm da etti. Dahası cari iktidar demokrasiyi daha iyi işletmek için yeniden tanımladı, fakat aynı demokrasiye bazı yıkıcı etkileri de oldu.”

Anlaşılan o ki, özgürlük ve temel haklar sadece siyasal bir mesele değildir aksine sadece siyasal alana bırakılamayacak kadar da hassas konulardır ve gerçek anlamda özgürlük ve hak temelli yaşam, demokrasilerde hukuku tavandan tabana yaygınlaştırmakla mümkündür. Bu yaygınlaştırmanın, toplumun hukuku birlikte yaşayarak ve uygulayarak ve daha çok hukuku denetlemekle gerçekleşeceği ortaya çıkmaktadır.

b. Hukuki Denetimci Olma ve Yasal Örnekler

Hukuki denetimci olma aslında sivil toplum kuruluşlarının devletin erkine katılma yöntemlerinden biridir. Biliyoruz ve devamlı şikâyet ediyoruz ki devlet erki aslında sivil alanda despotça kullanıldığında özgürlük denilen kutsal başta olmak üzere insanların temel hakları keyfe keder bir tutumla yaranmaktadır. Bu açıdan bakıldığında siyaset teorisyenleri devlet erkine karşı olma, onun dışında durma ve hatta onu ele geçirip erki kendilerince en adil biçimde uygulama taraftarlığı yapmışlardır. Ancak günümüz modern toplumlarında görülmüştür ki bu yaklaşımlar bir çözüm olmaktan çok uzak kalmışlar, ancak bunun yerine erklerin ayrılığı ve birbirlerini denetlemeleri esasının gerekliliği üzerine yoğunlaşmışlardır. Kabul edilen ve baskın olan görüş budur. Fakat günümüzün temel sorunları da tam da bu erklerin birbirlerini denetlemelerinden/denetleyememelerinden ya da denetlememelerinden kaynaklanmaktadır.

Erklerin ayrılığı ilkesi demokrasi oyununun bir el freni gibi tasarlanmıştır. Ama bu tasarı herkesin rolünü tam yapmasıyla hayat bulacaktır. Eğer aktörelere biri rolünü iyi yapmaz ise diğer aktör onu görevini yapması için uyaracak gerekirse ona müdahale edecektir. Bu haliyle gayet mantıklıdır ve belki de olması gerektir. Ancak eksik kalan kısım, eğer tüm aktörler görevini yapmıyorsa ya da demokrasi oyunundan danışıklı dövüş oyununa geçilmiş-

⁴⁸ R. S. Peters, 1958, *The Concept of Motivation*, London/New York: Routledge/Humanities Press, s. 5. Akt.: Sejersted.

⁴⁹ J. Rawls, 1955, Two concepts of rules. *Philosophical Review*, 64. Akt.: Sejersted, a.g.m.

⁵⁰ Hayek, “Hukukun tümü, milletvekilinin bilinçli iradesinin ürünü olabilir ve olmalıdır.” şeklindeki düşüncenin gerçekte yanlış olduğunu ileri sürer. Hayek’e göre, toplumsal normları insan yaratabilir düşüncesinde “niyetçi bir yanılgı” [intentionalist fallacy] vardır. F. A. Hayek, 1973-6, *Law, Legislation and Liberty*, 2 vols. London: Routledge and Kegan Paul, cilt 1, s. 73, özellikle bölüm 4. Akt.: Sejersted, a.g.m.

⁵¹ Sejersted, a.g.m.

se o zaman bunları kimin uyaracağı ve bunlara kimin müdahil edeceğidir. İşte bu nokta da ortaya atılan fikir ombudsmanlık kurumu, halk mahkemelerinin oluşumu veya halk savcılığı kurumunun olması gerektiği ortaya atılmış, hatta bu düşünceler hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bazı ülkeler de ise hayata geçen kurumlar da vardır.

Örneğin Çin'de Halk Savcılığı Kurumu vardır. Halk Savcılıkları, devletin hukuki denetim organlarıdır. Halk Savcılıkları, soruşturma yetkisini kullanarak sorumluluklarını yerine getirir. Halk Savcılıkları, vatan hainliği, bölücülük ve diğer önemli suç olaylarında soruşturma hakkını kullanır; kamu güvenlik kurumları tarafından hakkında soruşturma açılan olayları inceler, tutuklama emri çıkarıp çıkarmama ve dava açıp açmama konusunda karar verir; cezai suçlarda kamu adına dava açar veya davayı destekler; kamu güvenlik kurumları, halk mahkemeleri, hapisaneler, nezarethaneler ve ıslah evlerinin faaliyetlerinin hukuka uygun olup olmadığını denetler.

Halk Savcılıkları, halk mahkemelerinin bağımsız yargı yetkisine benzer şekilde soruşturma yetkisini bağımsız olarak kullanır ve hiçbir idari organ, sosyal topluluk veya bireyin müdahalesini tanımaz. Bütün vatandaşlar yasaların önünde eşittir. En Yüksek Halk Savcılığı, çeşitli kademelerdeki yerel halk savcılıkları ve askeri savcılık gibi mesleki halk savcıları olarak adlandırılan halk savcılıkları, taban, orta, yüksek ve en yüksek olmak üzere dört kademeye ayrılır. Devletin en yüksek denetim organı olan En Yüksek Halk Savcılığı, devlet adına denetim yetkisini kullanır, Ulusal Halk Meclisi ve Daimi Komitesi'ne doğrudan sorumludur. Her düzeydeki halk savcılıkları ve mesleki halk savcılıklarını yöneterek hukuki denetim görevini yerine getirmek, devletin yasalarının bütünlüğünü ve doğru uygulanmasını güvence altına almak, En Yüksek Halk Savcılığı'nın başlıca görevleridir.⁵² Ancak burada halk kelimesi bizi yanıltabilir. Aslında bizdeki savcılıklardan çok da farklı değil. Burada erkler ayrımı halka ithaf edilerek birbirinden ayrılmıştır sadece. Yoksa gerçekten halkın içinden seçtiği bir savcı değildir halk

savcısı. Oysaki bu bizim bahsettiğimiz durumu ortadan kaldıracak nitelikte değildir. Fakat gerçekte üç erkin dışında ve yetkisini ve gücünü halktan alan bir yeni erk olsaydı o zaman değerlendirmemiz farklı olurdu elbette.

Halk mahkemeleri örneğine gelecek olursak, dünya üzerinde ismine halk mahkemesi diyen birçok mahkeme bulunmakla beraber aslında halk mahkemeleri demek halkın oluşturduğu ve yargıladığı mahkeme demektir. Buna örnek olarak belki Irak Dünya Mahkemesi gösterilebilir.

Irak Dünya Mahkemesi, ABD'nin Irak'a açtığı savaşa ve ardından yürüttüğü işgale karşı hareketin Vietnam savaşına yönelik olarak düzenlenen Russell Mahkemesinden ilham alınarak tüm dünyada organize edilen bir girişimdir.⁵³ Verdiği kararlar bağlayıcı olmakla beraber vicdan jürisi kararıdır. Yani amaç yapılan hukuksuzluğun vicdanlarda yansımaları göstermektir, vicdanlarda mahkûm etmektir. Mahkemenin gerçek anlamda bir yargı yetkisi olmamakta sadece sivil anlamda hukukun korunması ve yaygınlaştırılması sağlanabilmektedir. Ama aslında bu dahi belirttiğimiz erklere engel olma açısından kesin çözüm olarak sunulmamaktadır.

Bir başka çözüm önerisi ise Ombudsmanlık kurumudur. Ombudsmanın amacı, her şeyden önce, idare üzerinde denetim uygulamaktır. Bu, hiç kuşkusuz ki, kurumu uygulayan ülkenin tercihine göre değişecektir. Ombudsmanlık kurumu Türkiye'nin gündemine de çok defalar gelmiştir. Ombudsman kavramının Türk hukuk literatüründe tartışılmaya başlanması 1970'li yıllara rastlamaktadır. 1982 Anayasası yürürlüğe girmeden önce, Ankara Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri tarafından hazırlanan "Anayasa Önerisi"nde de kuruma yer verilmiş, fakat bu öneri dönemin anayasa koyucusu tarafından dikkate alınmamıştır. 1982 anayasa koyucusu bu öneriyi kabul etmemekle birlikte, kimi yazarlarca bir tür ombudsman olduğu iddia edilen "Devlet De-

⁵² *Halk Savcılıkları*, <http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter2/chapter-20206.htm>, erişim tarihi, 25.05.2007.

⁵³ *Irak Dünya Mahkemesi*, http://tr.wikipedia.org/wiki/Irak_D%C3%BCnya_Mahkemesi, erişim tarihi, 25.05.2007. Yıldırım Türker, *Irak Dünya Mahkemesi*, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=143484>, erişim tarihi, 25.05.2007

netleme Kurulu”na Anayasa’nın 108. maddesinde yer vermiştir. Buna karşın Devlet Denetleme Kurulu’nun “bir tür ombudsman” olmadığı son derece açıktır.⁵⁴

Ombudsmanlık kurumu bağımsız bir kurumdur. Ancak verdiği kararlar bağlayıcı nitelikte olmayıp tavsiye niteliğindedir. Bazı zamanlarda da bir suça ya da yolsuzluğa ilişkin kararları ihbar niteliğindedir. Bu halde ise ihbara karşı harekete geçmek zorunlu olmasa da, ciddi ihbarlara karşı hareketsiz kalmak görevi ihmal suçu oluşturacağından etkili olacağını inkâr etmemek gerekir. Ancak sonuçta müdahil olamadığı için verdiği kararlar hukuken etkili değildir. Ombudsmanın hukuki bir denetim mercii olmadığını Erhuman şöyle anlatıyor:⁵⁵

“Ombudsmanın yürütmeden ve idareden bağımsız bir organ olması, onu ilk bakışta her hukuk devletinde var olan ve niteliği gereği yürütmeden ve idareden bağımsız olan yargı organlarına yaklaştıracaktır. Oysa ombudsmanın, idarenin eylem, işlem ve davranışları üzerinde, idarenin işleminin iptal edilmesi, geri alınmış veya kaldırılmış sayılması, ya da idarenin işlem veya eyleminden doğan zararın idarece giderilmesi sonucunu doğuracak nitelikte, hukuken bağlayıcı kararlar alması mümkün değildir.

Bu bağlamda ombudsman kararları, yargı kararlarından farklı olarak, bağlayıcı nitelikte değil, olsa olsa tavsiye niteliğindedir. İdarenin ombudsmanın kararlarına uymamasının hiçbir hukuki yaptırımı yoktur.

Görüldüğü gibi ombudsman denetimi, yürütmeden ve idareden bağımsız bir organ tarafından yerine getiriliyor olmakla idari denetimden, ombudsman tarafından alınan kararların hukuken bağlayıcı nitelikte olmamasıyla da yargı denetiminden ayrılmaktadır.”

Kaldı ki ombudsman sadece idari işlerde hukuki açıdan görevlidir. Dolayısıyla ombudsmanın, özel kişiler arasındaki uyuşmazlıklarla, yasama işlemleriyle ve yargısal işlemlerle ilgili olarak incelemelerde bulunması, kural olarak söz konusu değildir. Buna karşın çeşitli ülkelerde bu kuralın istisnalarına rastlamak mümkündür. Örneğin bazı Afrika ülke-

lerinde ombudsmanların, özellikle çevrenin korunmasına ilişkin konularda, sadece idarenin eylem, işlem ve davranışları üzerinde değil, özel kişilerin eylem ve işlemleri üzerinde de denetim uyguladıkları görülmektedir. İsveç ve Finlandiya, sadece idari işlemler üzerinde değil, yargısal işlemler üzerinde de denetim uygulayan ombudsmanlara sahip olmak suretiyle, genel kurala istisna teşkil etmektedirler. Tarihsel olarak ombudsmanın anavatanı olan İsveç’te ve yine tarihsel nedenlerle bu ülkeyle ortak bir geçmişe sahip olan ve dünyada ombudsmanı yaşama geçiren ikinci ülke olan Finlandiya’da ombudsman, sadece idare üzerinde değil, yargı organları ve yargı organlarının yargısal işlemleri üzerinde de denetim uygulamaktadır.

Görülüyor ki, yukarıda incelenen üç kurum bizim aradığımız çözümü vermemektedir. Bu noktada bizim çözümümüz ise hukuki denetimin sivil toplum kuruluşları aracılığı ile yapılabilmesidir. Yani sivil toplum kuruluşlarını birer hukuki denetimci olarak düşünmek, daha da ileri giderek her vatandaşın bu denetimciliğe katılımını sağlamaktır. İşte o zaman danişıklı dövüş ortadan kaldırılabilir olacaktır.

STK’lar ülkemizde genel olarak dernek, vakıf, birlik vs. tüzel kişiliği ile icra kabiliyeti bulmaktadır. Ülkemizde derneklerin birçoğu bahsettiğimiz anlamda hukuki denetimcilik rolünü üstlenmeseler de aslında yasal zeminde bu rolü üstlenme imkânları tanınmış durumdadır. Bu açıdan baktığımızda sivil toplum bu tüzel kişilikler altında ülkenin hukukunu üç türlü denetleme imkânına sahip olacaktır:

1. Baskı Grubu Oluşturma

İlk olarak hemen akla gelen ve sıkça uygulanan yöntem, hukuki bir yanlışa veya zararlı bir sonuca karşı baskı grubu oluşturma yoluyla bu hukuka aykırılığın giderilmesidir. Bu yöntemde amaç hukuk tarafından tanınan toplantı, gösteri, yürüyüş, basın açıklaması, boykotlar ve kampanyalar yapma hakkı kullanılarak hukuki yanlışlığın düzeltilmesini sağlamaktır. Beklide en sık denen yöntem budur. Çünkü bu yöntemde herhangi bir tüzel kişiliğe sahip olmak dahi gerekmemektedir. Önemli olan sivil toplumdaki potansiyel rahatsızlığı

⁵⁴ Tufan Erhuman, AÜHFD, Yıl: 2000, C: 49, S: 1- 4, s. 155.

⁵⁵ Erhuman, s. 159.

bu yöntemlerle gerekli mercilere duyurarak etki edebilmektedir.

2. Dava Açma Hakkı

İkinci yöntem, tüzel kişiliğe sahip STK'ların toplumsal menfaatler söz konusu olduğunda kanunen tanınan dava açma haklarını kullanmalarınıdır. Burada STK'lar iki ayrı şekilde yargı yoluna gidebilirler.

a. Şahıs Üzerinden

Dava açma yolunda STK'lar doğrudan kurum olarak açmak yerine bir şahsın üzerinden dava açma yolunu kullanmaktadırlar. Toplumsal olan veya örnek teşkil edecek bir hukuka aykırılığın varlığını mağdur olmuş bir kişinin davasına yardımcı olarak ve destek vererek, hatta gerekli tüm hazırlıkları bizzat yapıp vekilliğini kurum bünyesinden bulunan avukatlar aracılığı ile ya da gerektiğinde avukat tutarak alan STK, davayı mağdur üzerinden açma yoluna gidebilmektedir. STK'ların bu yöntemi denemelerinin nedeni ise her türlü sorun için kurumsal dava açma yetkilerinin olmamasıdır. İşte bu imkânsızlığı aşmak için dava açma ehliyetine sahip mağdur kişi üzerinden hareket edilmekte, hem bireysel olarak mağdurun sorununu çözmekte hem de bu çözüm toplumsal örneklik teşkil edeceğinden tüm topluma çözüm yolunu açmaktadır.

b. Kurumsal

Dava açma yolunda bir başka yöntem ise doğrudan kurumsal dava açmaktır. İdari davalar açısından bu yol sıkça kullanılmaktadır. Zira tüzel kişilerin idari dava açma ehliyeti bulunmaktadır. Bu dava da davacı olabilme şartı doğrudan bir hakkın muhtel olmasına bağlanmış değildir. Genel olarak dava açabilmek için bir hakkın ihlal edilmiş olması gerekir. Oysaki İYUK madde 2 gereği idarenin hukuka aykırı eylem ve işlemlerine karşı bir hak ihlaline uğramamış olan STK'lar tarafından da dava açılabilir. İlgili yasa maddesi şöyledir:

İdari Dava Türleri ve İdari Yargı Yetkisinin Sınırı

Madde 2:

1. (Değişik: 10.6.1994 – 4001/1 madde) İdari dava türleri şunlardır:

- a) (İptal: Anayasa Mahkemesinin 21.9.1995 tarih ve E: 1995/27, K: 1995/47 sayılı kararı ile; Yeniden Düzenleme: 8.6.2000-4577/5 madde) İdari işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlal edilenler tarafından açılan iptal davaları,
  - b) İdari eylem ve işlemlerden dolayı kişisel hakları doğrudan muhtel olanlar tarafından açılan tam yargı davaları,
  - c) (Değişik: 18.12.1999 – 4492/6 madde) Tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar hariç, kamu hizmetlerinden birinin yürütülmesi için yapılan her türlü idari sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davalar.
2. İdari yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. İdari mahkemeler; yerindelik denetimi yapamazlar, yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya idarenin takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı veremezler.
  3. Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya yaptığı işlemler idari yargı denetimi dışındadır.

İdarenin eylem ve işlemlerine karşı açılan iptal davasında bir hak ihlalinin aranması yerine sadece menfaat ihlali aranmasının yeterli görülmesinin nedeni, iptal davasının alanını genişletmektir. Çünkü menfaat kavramı hakkın ihlal edilmesi kavramından daha geniştir ve sadece hakkı ihlal edilene değil idari eylem veya işlem nedeniyle sadece bir alakasının bulunması yeter hale getirilmiştir. Burada amaç yönetimin hukuka uygunluğunu sağlamaktır. Yasa maddesinde zaten yargıcın sadece hukuka uygunluğu yönünden denetim yapması gerektiği ayrıca belirtilmiştir. Danıştay uygulamasında menfaat ihlali anlayışı dernekler için daha çok dernek amacına yönelik olması ile sınırlandırılmıştır. Derneğin amacı haricinde mesela dernek üyelerinin menfaatlerini korumak adına dava taleplerinin ehliyet yönünden reddedilerek üyelerin değil derneğin amacının ve toplumsal menfaatin arandığı söylenmiştir.⁵⁶

⁵⁶ Şeref Gözübüyük, *Yönetmelik Yargı*, 6. bası, s. 138.

Buna benzer bir başka maddeyse 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da mevcuttur. 4077 sayılı Kanunun amacı toplumsal bir koruma sağlamaktır:

Madde 1: Bu Kanunun amacı, (...) kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, aydınlatıcı, eğitici, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı önlemleri almak ve tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konudaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemektir.

Bu kanunun amacının korunması için de yasa dava açma hakkını ve ehliyetini mağdur olan ile sınırlı tutmamış, eğer toplumsal nitelikte bir hukuka aykırılık var ise Tüketici Hakları ile ilgili dernek veya tüzel kişilerin de dava açmasına cevaz vermiştir.

Tüketici Mahkemeleri

Madde 23: (Değişik madde: 06/03/2003 - 4822 S.K./30. madde)

Bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak çıkacak her türlü ihtilaflara tüketici mahkemelerinde bakılır. Tüketici mahkemelerinin yargı çevresi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca belirlenir.

Tüketici mahkemeleri nezdinde tüketiciler, tüketici örgütleri ve Bakanlıkça açılacak davalar her türlü resim ve harçtan muaftır. Tüketici örgütlerince açılacak davalarda bilirkişi ücretleri, 29'uncu maddeye göre bütçede öngörülen ödenekten Bakanlıkça karşılanır. Davanın, davalı aleyhine sonuçlanması durumunda, bilirkişi ücreti 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre davalıdan tahsil olunarak 29 uncu maddede düzenlenen esaslara göre bütçeye gelir kaydedilir. Tüketici mahkemelerinde görülecek davalar Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun Yedinci Babı, Dördüncü Faslı hükümlerine göre yürütülür.

Bakanlık ve tüketici örgütleri münferit tüketici sorunu olmayan ve genel olarak tüketicileri ilgilendiren hallerde bu Kanunun ihlali nedeniyle kanuna aykırı durumun ortadan kaldırılması amacıyla tüketici mahkemelerinde dava açabilirler.

Gerekli hallerde tüketici mahkemeleri ihlalin tedbiren durdurulmasına karar verebilir. Tüketici Mahkemesince uygun görülen tedbir kararları, masrafı daha sonra haksız çıkan taraf-

tan alınmak ve 29 uncu maddede düzenlenen esaslara göre bütçeye gelir kaydedilmeye üzere, ülke düzeyinde yayınlanan gazetelerden birinde Basın İlan Kurumunca ve ayrıca varsa davanın açıldığı yerde yayınlanan mahalli bir gazetede derhal ilan edilir.

Kanuna aykırı durumun ortadan kaldırılmasına yönelik Tüketici Mahkemesi kararları ise masrafı davalıdan alınmak üzere aynı yöntemle derhal ilan edilir.

Görüldüğü üzere 4077 sayılı Kanun toplumsal bir hukuka aykırılık olması durumunda STK'lara dava açma yetkisi vermektedir. Tek koşul tüketici örgütü olmaktadır.

3. Yargı, Çözüm veya Karar Organlarında Bulunmak

Üçüncü yöntem ise, STK'ların hukuki denetimi dışarıdan müdahaleler ile değil yargı, çözüm veya karar organlarında bulunarak yapmalarıdır. Örneğin birçok tüketici örgütü 'Tüketici Konseyi'ne katılmakta ve burada bir yıl boyunca önemli görülen tüketici hakları ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

Tüketici Konseyi

Madde 21: (Değişik fıkra: 06/03/2003 - 4822 S.K./28. madde) Tüketicinin sorunlarının, ihtiyaçlarının ve çıkarlarının korunmasına ilişkin gerekli tedbirleri araştırmak, sorunların evrensel tüketici hakları doğrultusunda çözülmesi için alınacak tedbirlerle, bu Kanunun uygulanmasına yönelik tedbirlere dair görüşleri, ilgili mercilerce öncelikle ele alınmak üzere iletmek amacıyla, Bakanlığın koordinatörlüğünde bir "Tüketici Konseyi" kurulur.

(Değişik fıkra: 06/03/2003 - 4822 S.K./28. madde) Tüketici Konseyi, Bakanın veya görevlendireceği bir Bakanlık görevlisinin başkanlığında, Adalet, İçişleri, Maliye, Milli Eğitim, Sağlık, Ulaştırma, Tarım ve Köyşleri, Sanayi ve Ticaret, Turizm ve Çevre bakanlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türk Patent Enstitüsü Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Türk Standartları Enstitüsü Başkanlığı, Rekabet Kurumu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Telekomünikasyon Kurumu, Türk Akreditasyon Kurumu, Milli Prodük-tivite Merkezi, Diyanet İşleri Başkanlığı, büyük şehir belediyeleri, il belediyelerini temsil eden Türk Belediyeler Birliği, işçi sendikaları konfederasyonları, memur sendikaları konfederasyonları, Türkiye İşveren Sendikaları Kon-

federasyonu, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Yükseköğretim Kurulu, Türkiye Barolar Birliği, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Türk Eczacılar Birliği, Türk Tabipleri Birliği, Türk Diş Hekimleri Birliği, Türk Veteriner Hekimleri Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, Türkiye Otelciler Birliği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı ve tüketici örgütleri temsilcilerinden oluşur.

Tüketici Konseyini oluşturan kurum ve kuruluşların temsilcilerinin sayı ve nitelikleri ile Tüketici Konseyine katılabilmek için tüketici örgütlerinin sahip olmaları gereken asgari üye sayısı ve bu örgütlerin Tüketici Konseyine gönderecekleri temsilci sayısı Bakanlıkça belirlenir. Ancak, kamu kurum ve kuruluşlarından gelen temsilcilerin sayısı, hiçbir şekilde Tüketici Konseyinin toplam üye sayısının %50'sinden fazla olamaz. Tüketici Konseyi yılda en az bir kez toplanır.

Tüketici Konseyinin çalışma usul ve esasları ile diğer hususlar Bakanlıkça çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenir.

Yine tüketici hukukuna dair bir düzenleme de "Hakem Heyetleri"ne sivil örgütlerinin katılımı yönündedir. Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri, tüketiciler ile satıcı ve sağlayıcılar arasında çıkan uyuşmazlıkları çözümlenmek amacıyla veya tüketici mahkemelerinde delil olarak ileri sürülebilecek kararları almak üzere il ve ilçe merkezlerinde çözüm mercii olarak kurulmuşlardır. Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri her yıl belirlenen asgari ve azami miktarlardaki uyuşmazlıklar için mahkeme niteliğinde karar vermektedir. 4077 sayılı Yasada heyetlerin oluşumu şu şekildedir:

Tüketici Sorunları Hakem Heyeti

Madde 22: (Değişik madde: 06/03/2003 - 4822 S.K./29. madde)

Bakanlık, il ve ilçe merkezlerinde, bu Kanunun uygulamasından doğan uyuşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla en az bir tüketici sorunları hakem heyeti oluşturmakla görevlidir.

Başkanlığı Sanayi ve Ticaret İl Müdürü veya görevlendireceği bir memur tarafından yürütülen tüketici sorunları hakem heyeti; belediye başkanının konunun uzmanı belediye per-

soneli arasından görevlendireceği bir üye, baronun mensupları arasından görevlendireceği bir üye, ticaret ve sanayi odası ile esnaf ve sanatkar odalarının görevlendireceği bir üye ve tüketici örgütlerinin seçecekleri bir üye olmak üzere başkan dâhil beş üyeden oluşur. Ticaret ve sanayi odası ya da ayrı ayrı kurulduğu yerlerde ticaret odası ile esnaf ve sanatkâr odalarının görevlendireceği üye, uyuşmazlığın satıcı tarafını oluşturan kişinin tacir veya esnaf ve sanatkâr olup olmamasına göre ilgili odaca görevlendirilir.

Bakanlık taşra teşkilatının bulunmadığı il ve ilçelerde tüketici sorunları hakem heyetinin başkanlığı en büyük mülki amir ya da görevlendireceği bir memur tarafından yürütülür. Tüketici örgütü olmayan yerlerde tüketiciler, tüketim kooperatifleri tarafından temsil edilir. Tüketici sorunları hakem heyetinin oluşumunun sağlanamadığı yerlerde noksan üyelikler, belediye meclislerince resen doldurulur.

"4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanunun 22. maddesi ile tüketici sorunlarına çözüm bulmak amacıyla kurulan Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri halen ülke çapında tüm il ve ilçe merkezlerinde görev yapmaktadır. Başkanlığı Sanayi ve Ticaret İl Müdürü veya görevlendireceği bir memur tarafından yürütülen tüketici sorunları hakem heyeti; belediye başkanının konunun uzmanı belediye personeli arasından görevlendireceği bir üye, baronun mensupları arasından görevlendireceği bir üye, ticaret ve sanayi odası ile esnaf ve sanatkâr odalarının görevlendireceği bir üye ve tüketici örgütlerinin seçecekleri bir üye olmak üzere başkan dâhil 5 üyeden oluşur. Görüleceği gibi heyet başkanı ve belediye temsilcisi dışındaki diğer üç üye sivil toplum örgütleri temsilcilerinden oluşmaktadır."⁵⁷

STK'ların hukuki denetim mercilerine katılımlarına ilişkin bu alanda diğer örnekler:

"Reklam Kurulu: 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanunun 17. maddesi ile "ticarî reklam ve ilanlarda uyulması gereken ilkeleri belirlemek, bu ilkeler çerçevesinde ticarî reklam ve ilanları incelemek ve inceleme sonucuna göre 16'ncı madde hükümlerine aykırı hareket edenleri cezalandırmak, söz konusu reklam ve ilanları durdurmak ve/veya aynı yöntemle düzeltme

⁵⁷ Deniz, a.g.m.

hususlarında Bakanlığa öneride bulunmakla görevli bir 'Reklam Kurulu' kurulmuştur." Bu kurul; "bakanlıkça, yükseköğrenim görmüş ve iktisat, maliye, hukuk ve işletmecilik dallarından birinde veya birkaçında en az 10 yıllık tecrübesi bulunan kişiler arasından görevlendirilecek bir üye, Adalet Bakanlığı'nca bu Bakanlıkta idarî görevlerde çalışan hâkimler arasından görevlendirilecek bir üye, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'nca görevlendirilecek bir üye, Yükseköğretim Kurulunun reklamcılık alanında uzman üniversite öğretim elemanları arasından seçeceği bir üye, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi'nin görevlendireceği bir üye, Türkiye Barolar Birliğinin görevlendireceği bir üye, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin görevlendireceği bir üye, Ankara, İstanbul ve İzmir Gazeteciler Cemiyetlerinin kendi aralarından seçeceği bir üye, Reklamcılar derneklerinin veya varsa üst kuruluşlarının seçeceği bir üye, Tüketici Konseyinin Konseye katılan tüketici örgütü temsilcileri arasından seçeceği bir üye, Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin görevlendireceği bir üye, Türkiye Esnaf ve Sanatçılar Konfederasyonunun görevlendireceği bir üye, Türk Standartları Enstitüsü'nden bir üye, Diyanet İşleri Başkanlığından bir üye, Mühendis Odaları Birliğinden bir üye, İşçi Konfederasyonlarından iki üye" oluşmakta ve üyelerinin yarıya yakın kısmı sivil toplum örgütleri temsilcilerinden oluşmaktadır.

İnternet Üst Kurulu: Ana işlevi Ulaştırma Bakanlığı'na danışmanlık olmak üzere; Türkiye'de İnternet'in altyapıdan başlayarak tüm boyutları ile kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini belirlemek, bu hedeflere erişmek için gerekli stratejik ve taktik ulusal kararların alınması ve uygulanması sürecinde danışmanlık görevini yürütmek, uygulamada gözlenen aksaklıkları belirlemek ve giderilmesi için öneriler oluşturmak, konu ile ilgili birimler arasında eşgüdüm sağlamak, gelişme, yaygınlaştırma, hizmet üretimi konularında düzenleyici öneriler oluşturmak ve uluslararası gelişmeleri yakından izleyerek ülke çıkarlarını korumak amaçları ile Ulaştırma Bakanlığı tarafından İnternet Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulun üyeleri arasında TOBB, TUSİAD, Türkiye Barolar Birliği, Türkiye Belediyeler Birliği, tüketici dernekleri temsilcisi gibi sivil toplum kuruluşları temsilcileri yer almaktadır.⁵⁸

STK'ların katıldığı diğer hukuki denetim mercileri ise şunlardır:

⁵⁸ Deniz, a.g.m.

23 Kasım 2003 tarih ve 25298 sayılı İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik

İl Kurulu

Madde 5: Bu Yönetmelikte belirtilen görevleri yerine getirmek üzere İl Kurulu, vali veya valinin görevlendireceği bir vali yardımcısının başkanlığında;

- Büyükşehir statüsü bulunan illerde büyükşehir belediye başkanı veya başkan yardımcısı, diğer illerde il belediye başkanı veya başkan yardımcısı,
- İl Genel Meclisinin kendi üyeleri arasından seçeceği bir temsilci,
- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partilerin il başkanları veya görevlendirecekleri bir temsilci,
- Üniversite rektörleri veya bu konuda görevlendirecekleri bir öğretim üyesi ya da elemanı,
- Valilik tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan bir avukat veya hukuk fakültesi mezunu bir kamu görevlisi,
- Baro temsilcisi,
- Tabip odasından bir temsilci,
- Ticaret veya sanayi odasından valilik tarafından belirlenecek bir temsilci,
- Valilik tarafından belirlenecek diğer meslek odaları veya sendikalardan bir temsilci,
- Mahalli televizyon, gazete, radyo gibi kuruluşlardan başvuranlar arasından valilik tarafından belirlenecek bir temsilci,
- Muhtarlar Derneği başkanı, yoksa mahalle muhtarlarından başvuranlar arasından valilik tarafından belirlenecek bir temsilci,
- Okul-aile birliklerinden başvuranlar arasından valilik tarafından belirlenecek bir temsilci,
- Sivil Toplum Kuruluşlarından başvuranlar arasından valilik tarafından belirlenecek en az üç temsilciden oluşur.

Kurul başkanı gerekli gördüğü durumlarda ilgili kamu veya özel kuruluş temsilcilerini veya kişileri de toplantıya çağırabilir.

İlçe Kurulu

Madde 6: Bu Yönetmelikteki görevleri yerine getirmek üzere İlçe Kurulu, kaymakamın başkanlığında;

- a) İlçe belediye başkanı veya başkan yardımcısı,
- b) İl Genel Meclisinin ilçeden seçilen üyeleri arasından seçeceği bir temsilci,
- c) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partilerin ilçe başkanları veya görevlendirecekleri bir temsilci,
- d) Fakülte veya yüksekokulun bu konuda görevlendirecekleri bir öğretim üyesi veya elemanı,
- e) Kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan bir avukat veya hukuk fakültesi mezunu bir kamu görevlisi,
- f) İlçede görev yapan avukatlardan başvurular arasından kaymakamlık tarafından belirlenecek bir temsilci,
- g) İlçede görev yapan doktorlardan başvurular arasından kaymakamlık tarafından belirlenecek bir temsilci,
- h) Kaymakamlık tarafından belirlenecek meslek odalarından veya sendikalardan bir temsilci,
- i) Mahalli televizyon, gazete, radyo gibi kuruluşlardan başvurular arasından kaymakamlık tarafından belirlenecek bir temsilci,
- j) Muhtarlar Derneği başkanı, yoksa mahalle muhtarlarından başvurular arasından kaymakamlık tarafından belirlenecek bir temsilci,
- k) Okul-aile birliklerinden başvurular arasından kaymakamlık tarafından belirlenecek bir temsilci,
- l) Sivil Toplum Kuruluşlarından başvurular arasından kaymakamlık tarafından belirlenecek en az iki temsilciden,

oluşur.

Kurul Başkanı gerekli gördüğü durumlarda ilgili kamu veya özel kuruluş temsilcilerini veya kişileri de toplantıya çağırabilir.

Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Yönetmeliği

İzleme Kurulu Üyelerinin Seçimi ve Ant İçmesi

Madde 5: İzleme kurullarının üyeleri, 3 ve 4 üncü maddelerde yazılı şartlara durumları uygun olan kişilerden resen veya o yerdeki ilgili kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının görüşleri alınarak ya da o yerin en büyük mülki amirinin yardımıyla belirlenecek olanlar ile doğrudan başvurular arasından

adli yargı adalet komisyonunca oybirliğiyle seçilirler.

Üyeler, göreve başlamadan önce adli yargı adalet komisyonunun önünde aşağıdaki şekilde and içerler:

'Üstlendiğim görevi Anayasa ve kanunlar gereğince tam bir dikkat, dürüstlük ve tarafsızlıkla yürüteceğime namusum ve şerefime üzerine and içerim.'

And içme tutanağı dosyalarında saklanır.

Görüleceği üzere cezaevi kurullarına katılım konusunda STK'ların katılımı ayrıca düzenlenmemiştir. Ancak isteyen örgüt şartları yerine getirerek bu kurullara katılabilirler.

Sağlık Tesislerinde Hasta Hakları Uygulamalarına İlişkin Yönerge

Kurul Üyeleri

Madde 11: Hasta Hakları Kurulu aşağıdaki üyelerden oluşur;

- a) Başkan: Kamu hastanelerinde hastanenin kalite hizmetlerinden sorumlu Baştabip Yardımcısı, kurulun başkanıdır.
- b) Hasta Hakları Birim Sorumlusu,
- c) Hakkında başvuruda bulunulan personelin birim sorumlusu,
- d) Hasta hakları konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu temsilcisi (Kurula kabul edilme şartları 44. maddede belirlenmiştir.)
- e) Varsa hastanın avukatı (hastayı temsil ettiğine dair vekâletin bulunması gerekir. Ayrıca hasta veya yakını isterse kurula girerek kurul üyelerini konu hakkında bilgilendirebilirler. Ama oylamaya katılamazlar ve oylama sırasında kurulda bulunamazlar.)
- f) 4688 Sayılı Kamu Sendikaları Kanununa göre kurumda yetki almış sendika temsilcisi,
- g) Valiliğin belirleyeceği bir vatandaş. (Kendisi ve yakınlarının Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlarla ticari ilişkisi olmayan, sağlık hizmetleri veya sosyal hizmetler alanında temayüz etmiş, 65 yaşını geçmemiş, kurula sürekli olarak katılmasını engelleyecek kronik bir rahatsızlığı olmayan, gönüllü bir kişi kurulda görev alır.)
- h) İl genel meclisi üyeleri arasından Vali tarafından seçilecek bir üye.

SONUÇ

Sivil toplum kuruluşlarının ülkede hukuki denetimcilik yapması ile bir organizasyondan oluşan devletin kendisi de aslında sivilleşecektir. Tüm dünyada kabul görmüş olan yerleşme ve buna bağlı politikalar ve sistemler hayat bulabilecektir. Vatandaş devletine ve uyguladığı işlere uzak kalmayacak hatta bizzat o işi kendisi de yapmış olacaktır. Bu açıdan bakıldığında aslında doğrudan demokrasinin icra edildiğini de görebilmek mümkün olacaktır. Kaldı ki dünya üzerinde artık devletler birçok alanı bizzat icra etmekten imtina etmekte, bu alanların sivilleşmesini sağlamaktadır. Bu ise oluşturulan kurumun hem halk nezdinde sahiplenilmesine hem de meşruiyetinin sağlanmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu tür bir sivilleşme hareketi devleti bu alanlarda yapmak zorunda olduğu işlerin maliyetinden tamamen kurtarmasa bile büyük bir yük hafifliği sağlayacaktır. Ancak sivil toplumun bu alanları hakkıyla doldurabilmesi ise ancak uzmanlaşma ile mümkün olabilecektir. Bu açıdan sivil toplum kuruluşlarının toplumda her alanda kurulmaları ve kuruldukları alanlarda uzmanlaşmaları gerekmektedir.

Hukuki bir anlayıştan kaynaklanan, hak bilinçli bir anlayışı, dünya üzerinde bu şekilde icra edildikte hayat bulabilecektir. Bu anlamda hukuk ve hak temelli bir devlete geçebilmemiz için ülkemizde "Ekonomik ve Sosyal Konsey, Rekabet Kurulu, Radyo Televizyon Üst Kurulu, Elektrik Piyasası Kurulu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu, Telekomünikasyon Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme gibi kurulların kuruluşuna ilişkin yasalarda değişiklik yapılarak üyeler arasında sivil toplum kuruluşlarının ve özellikle tüketici örgütlerinin temsilcilerinin bulunması sağlanmalıdır. Üye gönderecek tüketici örgütünün belirlenmesinde de, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Yasanın 17/j maddesindeki yöntem esas alınmalıdır."⁵⁹ Yapılacak değişikliğin sadece bu alanlara sınırlı kalması gerekli ve mümkün merteye bütün alanlarda böyle bir yöntem icra edilmelidir.

Devlet organları içerisinde birçok alanda bu yöntem denenebilir ve uygulaması başarı

ile devam ettirilebilir. Zira bu yöntem toplumun otokontrol mekanizması olarak okunabileceği için gelişmeler etkisini gösterecektir. Örneğin Tüketici Hakem Heyetlerinin ve Hasta Hakları Kurullarının kurulup sivil üyelerin alınmasıyla daha işlevsel olmaya başlamış, başvurular ve çözülen olaylar artmıştır. Bu açıdan faydalarını hemen veren bu mekanizmanın içselleştirilmesi ve geliştirilerek hayata geçirilmesi elzemdir.

OKUMA PARÇASI

PİMİ ÇEKİLMİŞ HİBELER

Taha Övünç/08.06.2006/ haber7.com

Pimi çekilmiş hibeler! Böyle bir gündemde Avrupa Birliği ile ilgili tek bir satır karalamak aklımın ucundan geçmezdi ama birkaç gün önce aldığım önemli bir telefon beni harekete geçirdi. Arayan tanınmış bir belediye başkanı. Anlattığına göre şu sıralar belediyelerin çevrelerini hibe simsarları sarmış durumda. AB'nin karşılıksız olarak verdiği hibelere kılıf hazırlıyormuş bu simsarlar. Bahsettiğim belediye başkanıyla temasa geçen AB simsarı, Almanya merkezli bir finans şirketinin Türkiye temsilcisi. Başkanı arayarak istediği takdirde proje karşılığı kendisine AB fonundan karşılıksız para sağlayabileceğini söylüyor. Başkan ne projesi diye sorunca da "ne projesi olursa olsun, çiçek, böcek fark etmez, bağlantılarımız sağlam" yanıtını alıyor.

Peki, Avrupa Birliği'nden karşılıksız para almak bu kadar kolay mı? Bu soruya yanıt bulmak için bugüne kadar kimler, ne karşılığında hibe almış ona bir bakmak gerekiyor. Elime geçen listede gözüme ilk takılan DİSK oldu. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Süleyman Çelebi, 30.05.2002 tarihinde AB'den hibe olarak tam 550.128 Avro almış. Başkanın bu parayı alabilmek için AB'ye sunduğu projenin adı şu; "Sendika Üyelerine İnsan Haklarına Saygıyı Öğretmek." Ne eksik, ne fazla! Harfi harfine projenin adı bu. Ve bir başka sivil toplum kuruluşu; Türk Demokrasi Vakfı. Emre Kocaoğlu başkan sıfatıyla AB'den 28.12.2004 tarihinde hazırladığı proje karşılığında hibe olarak 153.098 avro almış. Demokrasi Vakfı'nın hazırladığı projenin içeriği ne dersiniz? Demokrasi başlıklı bir

⁵⁹ Deniz, a.g.m.

gelişim projesi mi? Hayır; "Turistik Hediyelerin Tanıtımı ve Satışı!" Hepsini bu kadar değil. Avrupa Birliği'nden hazırladıkları projeler karşılığında karşılıksız para alan tüzel kişiliklerin sayısı üç yüzü geçiyor. İşte bir örnek daha! Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği'ne sunduğu proje karşılığında tam 12 milyon Avro hibe alıyor. Üniversitenin sunduğu projenin adı "Türkiye'nin Zayıf İnsan Hakları Geçmişinin Değişmesi İçin Kapsamlı Bir Girişimde Bulunmak" Hatırlayalım; yaşanan tartışmalarla tüm dünyada yankı bulan "Ermeni Konferansı"nın ardından, Marmara Üniversitesi yeni bir Ermeni Konferansı düzenlemiş ve dikkatleri üzerine çekmişti. Acaba Üniversite yönetimi düzenlediği Ermeni Konferansı ile 12 milyon Avro karşılığında 'Türkiye'nin Zayıf İnsan Hakları Geçmişinin Değişmesi İçin Kapsamlı Bir Girişimde' mi bulunmuş oldu?

Gelin biraz da yurt dışında hazırlanıp Türkiye'de uygulanmak üzere sunulan projelere bakalım.

Institut Francais d'Etudes Anotoliennes adlı kuruluş "Türkiye'deki Bireyleri ve Kurumları, İçinde Yaşadıkları Toplumu Sorgulamaya Yönelmek" üzere bir proje hazırlıyor. AB projeyi kabul ediyor ve hemen 300 bin Avro ödeme yapıyor. Bu Fransız kuruluşun Türk insanına yaşadığı toplumu nasıl sorgulatacağı ise tam bir muamma! AB tarafından aynı gün hibe ödemesi yapılan bir dernek daha var. Adı; Reportes Sans Frontiers- Paris Muhabirleri Derneği. Projeleri ise "Türkiye'deki Gazetecilere Yardım Sağlamak ve Basın Özgürlüğüyle İlişkili Faaliyetleri Desteklemek." Acaba yardımsever Fransız gazeteciler, Türkiye'deki hangi gazetecilere yardım sağlamış ve basın özgürlüğüyle ilgili ne tür faaliyetleri desteklemişler dersiniz?

AB, katılım sürecinde üyelik müzakerelerine başladığı ülkelere parasal destek veriyor. Bunda anormal hiçbir durum yok. Ancak Avrupa Birliği Türkiye'de para dağıtmaya müzakere tarihi verilmeden 10 yıl önce; 1995'te başladı. Avrupa Birliği'nin üyelik müzakeresine alınıp alınmayacağı belli bile olmayan bir ülkeye milyonlarca Avro vermesini ben manidar buluyorum. Hele ki birlik üyesi ülkelerde 50 milyon insan fakirlik sınırında yaşarken "Trabzon'da sekreter becerilerinin geliştirilmesi" ya da "Eruh'ta Ağaç Budama Teknikle-

rinin Anlatılması" için verilen hibeler, akıllarda soru işaretleri bırakıyor.

Öncelikle şunun altını çizelim; AB hibe programlarının Türkiye'deki kurumsal çerçevesinde ciddi sorunlar var. Hibelerin doğurabileceği tehlikeler göz ardı ediliyor! Projeler titizlikle incelenmiyor! Öyle olmasa bugün, ellerinde hazır projelerine müşteri arayan hibe simsarları ellerini kollarını sallayarak aramızda dolaşabilirler miydi? Bu sorunun cevabını az çok kestirebiliyoruz ama en doğrusunu Başmüzakereci'den duymak isteriz. Tabii cevap verirse!

Kaynakça

- Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, çev.: Olcay Kunal, 1. baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1997.
- Ayferi Göze, *Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, 2. baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980.
- Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 8. baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul 1998.
- Erdoğan Başar, *Sosyalizm Sözlüğü*, Toplum Yay., No: 17, Ankara 1965.
- Francis Sejersted, *Demokrasi ve Hukuk Devleti: İyi Yönetim Çabasındaki Bazı Tarihsel Çelişki Deneyimleri*, çev.: M. Tevfik Gülsoy, e-akademi, sayı 58, Aralık 2006, (19.05.2007 tarihinde <http://www.e-akademi.org/incele.asp? konu=- Demokrasi ve Hukuk Devleti: İyi Yönetim Çabasındaki Bazı Tarihsel Çelişki Deneyimleri&kimlik=323124707&url=makaleler/mtgulsoy-1.htm>, adresinden alıntılanmıştır.)
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Irak_D%C3%BCnya_Mahkemesi, er. tarihi: 25.05.2007
- <http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter2/chapter20206.htm>, erişim tarihi: 25.05.2007
- Hüseyin Özcan, *Asiklopedik Hukuk Sözlüğü*, 6. baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara 1985.
- İlyas Doğan, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, İstanbul, Aralık 2002.
- Kürşat Bumin, *Sivil Toplum ve Devlet (Kuramlar, Deneyler, Arayışlar)*, İstanbul 1982.
- M. Bülent Deniz, "Sivil Toplum Örgütlerinin Yönetime Katılımı" (19.05.2007'de http://www.hukukcular.org.tr/yazidetay.php?Yazi_id=27&yazar=30 adresinden alıntılanmıştır.)

Mete Tuncay, *Sivil Toplum*, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem 3 Sempozyum/STK Sempozyumları 4, 5, 6: *Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasal Çerçeve*, Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik, *17 Ağustos Depreminden STK'lar Olarak Neler Öğrendik?*, (Ed.) Zeynel Abidin Kızılyaparak, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2000.

Muharrem Balcı (Ed.), *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler – I*, İstanbul: Ekim 2003.

Muharrem Balcı (Ed.), *Türkiye'de STK'ların Zaafı ve Öneriler*, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler – II, İstanbul 2006.

Norman Barry, *Klasik Liberalizm ve Sivil Toplum*, in. *Sivil Toplum ve Demokrasi*, (Ed.) Lütfi Sunar, Kaknüs Yay., İstanbul 2005.

Nuh Yılmaz, *"Biyoktılar ve Liberalizm: Şiddetin Eleştirisi ve Siyasetin İmkânı"*, Tezkire Dergisi, Yıl 11, Sayı: 24, Ocak-Şubat 2002. (06.04.2007 tarihinde www.muhamrembalci.com/doc/iktibaslar/biyosiyaseti.doc sitesinden alınmıştır.)

Ömer Çaha, *Sivil Toplum Üstüne ve Sivil Toplum ve Demokrasi*, (Ed.) Lütfi Sunar, Kaknüs Yay., İstanbul 2005.

Philippe Beneton, *Toplumsal Sınıflar*, çev.: Hüsnü Dilli, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

Regine Pernoud, *Burjuvazi*, İletişim Yay., İstanbul.

Şehmus Diken, Pusula.tv'de Yapılan Röportaj'dan, (7.02.2007 tarihinde <http://www.stgm.org/docs/1142330616seyhmsudiken-roportaj.doc> adresinden alıntılanmıştır.)

Şeref Gözübüyük, *Yönetmelik Yargı*, 6. bası, Ankara 1983.

Tom Bottomore (Yayın Yönetmeni), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, çeviriyi derleyen: Mete Tuncay, 3. Baskı, İstanbul 1997.

Tufan Erhuman, AÜHFD, 2000.

Vehbi Bayhan, *Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj*, ve *Sivil Toplum ve Demokrasi*, (Ed.) Lütfi Suna, Kaknüs Yay., İstanbul 2005.

Yıldırım Türker, *Irak Dünya Mahkemesi*, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=143484>, erişim tarihi. 25.05.2007